

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

На здобуття освітнього ступеня магістра

на тему:

«Основні напрями зовнішньої політики Японії у ХХІ столітті»

Виконав студент 2 курсу групи ММв-2
Спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини»

Котов Євгеній Святославович

Керівник – доктор політичних наук, професор
Сидорук Тетяна Віталіївна

Рецензент – кандидат історичних наук, доцент
Шаправський Сергій Анатолійович

Робота допущена до захисту
(протокол № _____ засідання кафедри міжнародних відносин від
_____ 20__ року

Завідувач кафедри міжнародних відносин: Сидорук Тетяна Віталіївна

м. Острог – 2022р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ВІДНОСИНИ ЯПОНІЇ ТА США У ХХІ СТОЛІТТІ: ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ	8
1.1 Політична співпраця Японії зі США	8
1.2. Економічні взаємозв'язки Японія - США	19
1.3. Безпекові ініціативи у двосторонній співпраці.....	23
Висновки до Розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. ВІДНОСИНИ ЯПОНІЇ З КРАЇНАМИ АЗІЇ У ХХІ СТ.: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ	32
2.1 Відносини Японії з країнами Азії у політичній сфері	32
2.2 Взаємодія Японії з країнами Азії в економічній сфері	45
2.3 Відносини Японії і країн Азії в безпековій сфері.....	52
Висновки до розділу 2	57
РОЗДІЛ 3 ВІДНОСИНИ ЯПОНІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ	59
У ХХІ СТ.	59
3.1. Відносини в політичній сфері між Японією та ЄС	59
3.2. Економічне співробітництво Японія - ЄС.....	64
3.3. Відносини між Японією та ЄС у безпековій сфері	69
Висновки до розділу 3	80
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	87
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність теми. З огляду на те, що Японія є однією з найпотужніших економік світу, можна сказати, що її зовнішня політика здійснює суттєвий вплив на світову систему міжнародних зв'язків. Окрім того, стрімкий розвиток та зміна середовища міжнародних відносин формують нові перспективи та проблеми у відносинах між Японією та світом. Зростаюча динаміка відносин між Японією та її основними партнерами говорить про релевантність теми. Актуальність теми в цілому обумовлена зростаючою зовнішньополітичною могутністю Японії та низкою як внутрішньоазійських, так і загальносвітових політичних процесів, які впливають на розвиток відносин між Японією та світом. Постійний розвиток зовнішньої політики Японії, а також нові проблеми міжнародних відносин, які були спричинені пандемією COVID-19 та тривожними явищами у світовій системі безпеки, також є ознаками зростаючої актуальності цієї теми.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз основних напрямів зовнішньої політики Японії у XXI ст.

Завданнями кваліфікаційної роботи є:

- аналіз основних аспектів політичного, економічного та безпекового співробітництва Японії зі США;
- вивчення економічних, політичних та безпекових зв'язків між Японією та країнами Азії;
- дослідження співпраці Японії з ЄС у сферах політики, економіки та безпеки;
- визначення основних тенденцій та проблем в розвитку американського, європейського та азійського напрямів зовнішньої політики Японії.

Аналіз стану наукової розробки проблеми: Дослідження зовнішньої політики Японії представлене в роботах Д. Стрельцова [101], Х. Доруссена [38], С. Кая [55]. Дослідженням політичних відносин між Японією та США займалися такі науковці, як С. Пронь [96], Е. Молодякова [86], Д. Стрельцов

[101], М. Йокібе [49], Б. Вудвард [84]. Економічні відносини між Японією та США є об'єктом досліджень багатьох науковців, таких як М. Грін [45], А. Сидоров [98]. Безпекова співпраця між Японією та США висвітлена у роботах таких науковців, як М. Грін [45]. Дослідженням політичних відносин між Японією та країнами Азії займалися такі науковці, як Ц. Бхаскар [15], Р. Мухержди [66], П. Ріхардсон [70]. Дослідженням економічних відносин між Японією та країнами Азії займалися такі науковці, як С. Пажон [68], І. Сен-Мезард [68], Р. Тижкевич [80]. Безпекова співпраця між Японією та країнами Азії висвітлена у роботах таких науковців, як В. Патійчук [92], О. Пилипенко [93], П. Ріхардсон [70]. Політичні відносини між Японією та ЄС є об'єктом досліджень таких науковців, як А. Беркофські [13, 14], Л. Бланко [16], Ж. Гілсон [42], С. Гратіус [44], А. Морі [65]. Безпекова співпраця між Японією та ЄС висвітлена в роботах П. Мідфорд [60], Суамі [21], Т. Уета [21], Д. Вановербек [21], Т. Н. Петерс [21], Ф. Понжаерт [21].

Таким чином, можна відзначити, що серед вітчизняних та зарубіжних науковців тема опрацьована достатньо добре. Водночас, в дослідженні теми є певні прогалини. Так, питання розвитку політичних відносин між Індією та Японією досліджено слабо порівняно з іншими напрямками зовнішньої політики Японії. Крім того, низка попередніх досліджень не містить аналізу нових тенденцій в розвитку зовнішньої політики Японії.

Об'єкт дослідження: зовнішня політика Японії.

Предмет дослідження: основні напрями зовнішньої політики Японії, зокрема її відносини зі США, основними партнерами в Азії та Європейським Союзом.

Географічні рамки охоплюють територію Японії та основних її партнерів.

Хронологічні рамки: 2000р.-2021р. Початок ХХІ ст. став новим етапом для зовнішньої політики Японії. Прихід нового прем'єр-міністра Коїдзумі Дзюнітіро призвів до суттєвої активізації зовнішньополітичної активності Японії, а його наступник, Сіндзо Абе, продовжив тенденцію розвитку

зовнішньої політики Японії, що призвело до суттєвого збільшення впливу Японії на регіональній та світовій арені, який зберігається досі.

Методи дослідження. При написанні наукової роботи були використані загальнонаукові та спеціальні методи досліджень. Загальнонаукові методи, використані в роботі: метод абстрагування, історичний метод, аналіз, синтез, індукція, дедукція, діахронний метод (метод періодизації), який допоміг простежити еволюцію торговельних відносин між Японією та США, ЄС і країнами Азії; метод синтезу та аналізу допоміг виокремити головну інформацію з усього масиву джерел та літератури; метод дедукції допоміг окреслити стан відносин між Японією та країнами-партнерами в безпековій сфері. Метод індукції дозволив зробити висновки до розділів дослідження.

У дослідженні також були використані спеціальні методи дослідження міжнародних відносин, а саме: метод структурно-функціонального аналізу, який допоміг проаналізувати окремі елементи економічних відносин між Японією з однієї сторони та США, ЄС та країнами Азії з іншої. Було також досліджено двосторонні угоди та договори, що дало змогу проаналізувати нормативно-правову базу та різноманітні документи відносин між Японією та США, ЄС, країнами Азії; також використовувався структурно-динамічний аналіз (при дослідженні торгових відносин Японії та ЄС, країн Азії, США).

Аналіз джерельної бази. До основного комплексу джерел цього дослідження належать первинні документи, зокрема такі: Дипломатична Синя книга Міністерства закордонних справ Японії (редакції 2003-2022 років), Біла книга оборони Японії. Також були опрацьовані двосторонні договори та угоди між Японією та США, КНР, Південною Кореєю, РФ, Індією та ЄС. Також робота спирається на вторинні джерела, зокрема, на матеріали зарубіжних медіа агенцій, які висвітлюють сучасні події та тенденції у відносинах між Японією та її основними партнерами, зокрема The New York Times, East Asia Forum, Newsland, Japan Forum. Також значну частину джерельної бази складають дані з аналітичних центрів, які досліджують питання, розглянуті у роботі, наприклад, Центр Стратегічних та Міжнародних досліджень,

Конференція ООН з торгівлі та розвитку, Світовий Банк, Routledge, IAS Academy. Велика частина даних була взята з офіційних сайтів, зокрема, сайту Єврокомісії та інших інституцій ЄС, сайту Міністерства закордонних справ Японії, Європейської служби зовнішніх зв'язків, EU NAVFOR, Департаменту політики зовнішніх відносин Генерального директорату зовнішньої політики Європейського Союзу, а також з офіційних сайтів посольств КНР та Індії. Основними даними, взятими з вищезазначених джерел, є статистичні дані про об'єм двосторонньої торгівлі та двосторонніх інвестицій, а також різноманітні двосторонні документи.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна полягає у тому, що робота є комплексним дослідженням всіх основних напрямків зовнішньої політики Японії.

Визначено:

- основні аспекти політичного, економічного та безпекового співробітництва Японії зі США;
- основні події та напрями економічних, політичних та безпекових зв'язків між Японією та країнами Азії;
- ключові моменти співпраці Японії з ЄС у сферах політики, економіки та безпеки;
- основні тенденції та проблеми в розвитку американського, європейського та азійського напрямів зовнішньої політики Японії;
- тенденції економічної співпраці Японії з країнами-партнерами, як основного чинника розвитку двосторонніх відносин;

Отримали подальший розвиток:

- систематизація чинників впливу на формування відносин Японії з основними партнерами;
- визначення ключових позицій Японії з проблемних питань у відносинах з країнами-партнерами;

- характеристика основних тенденцій у економічних відносинах Японії та країн-партнерів;
- обґрунтування ролі економічного чинника у відносинах Японії з основними партнерами.

Практичне значення і практична апробація. Практичне значення результатів дослідження полягатиме у можливості використання наукових положень та висновків роботи у науково-дослідній роботі з проблематики зовнішньої політики Японії та її відносин з країнами-партнерами; у процесі викладання курсів у вищих навчальних закладах; під час написання наукових робіт подібного типу.

Результати роботи було оприлюднено у двох наукових статтях «Проблема островів Сенкаку в зовнішній політиці Японії у XXI столітті» та «Еволюція оборонної політики Японії в XXI столітті», які опубліковані на Науковому блозі Національного університету «Острозька академія».

Структура роботи: робота складається з 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків. Загальна кількість сторінок: 101; основного тексту: 79 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ВІДНОСИНИ ЯПОНІЇ ТА США У ХХІ СТОЛІТТІ: ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ

1.1 Політична співпраця Японії зі США

До початку ХХІ ст. американсько-японський альянс представляв собою міцну, сформовану структуру і був, як відзначають західні дослідники, найбільш сталим з усіх військових альянсів США з іншими країнами. Держсекретар США Х. Клінтон у своїй програмній статті «Тихоокеанське століття Америки» назвала його «наріжним каменем миру і стабільності в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні» [81]. Аналогічна оцінка альянсу дана в доповіді американської Ради з міжнародних відносин: союз з Токіо названий «наріжним каменем політики безпеки Вашингтона в Східній Азії» [58].

Японія політично є дуже близькою до США у сповіданні цінностей західного світу та способу ведення як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Між Сполученими Штатами та Японією укладено не один договір про дружбу, безпеку і торгівельні відносини. Американська влада приділяє багато уваги торгівельним відносинам з Японією. Є багато нюансів у цьому співробітництві, не завжди різні торгівельні норми, квоти вигідні обом сторонам, бувають періоди, коли користь від укладених договорів, хоч і не набагато, але все ж таки є більшою для Японії, що деяким чиновникам у США не подобається. Але добрі відносини між різними адміністраціями США та владою Японії вирішували усі питання як в економічній сфері, так і оборонній.

Співпраця з Японією є більш простою та стабільною для США, ніж для ЄС. Адже тут, по-перше відносини є лише двосторонніми, що спрощує переговори. В ЄС часто доводиться вести діалог з окремими членами союзу, а такі країни, як Німеччина чи Франція, в останні десятиліття намагаються зменшити роль впливу США на Європейський Союз. Японія у цьому плані є більш лояльною. При Б. Обамі стосунки з Японією стрімко розвивались, особливо у торгівельній сфері, була спроба укласти великий торгівельний договір, але його не уклали за каденції Обами. Дональд Трамп після приходу до влади не дуже добре віднісся до Японії та її інтересів, особливо в економіці

та захисті історичних інтересів у регіоні. Але Сіндзо Абе був другим лідером країн, хто відвідав Трампа після інавгурації. А міністр оборони США Джим Меттіс запевнив Японію у повній підтримці [43].

Японія виступає як партнер для Америки у регіоні на багатьох рівнях. Технічно та інноваційно, Японія є найрозвиненішою країною регіону, тому альтернативи для США немає у такого роду відносинах. Забезпечення ж військового контингенту США, розміщеному на японських островах, а це близько 50 тис. осіб, включаючи військову техніку та флот, лежать у повній мірі на Японії, та їхніх технічних можливостях. В якійсь мірі Японія у азійському регіоні для США є альтернативою НАТО та ЄС разом.

Для Японії вигоди від співпраці та підтримки США є теж очевидними. Маючи сусідів, з якими історично відносини є складними або періодами ворожими, японці потребують захисту США, бо мають певні юридичні та моральні запобіжники для застосування військової сили. Японія та США мають намір забезпечувати мир у регіоні та уникати можливих конфліктів, але КНР та КНДР ведуть свою зовнішню політику всупереч мирним бажанням Японії. Тому Японія намагається ще більше зближатись зі США, особливо у сфері безпеки та оборони.

Початок XXI століття став важким для Японії. Після раптової смерті прем'єр-міністра Обуті Кейдзо у квітні 2000 року, його наступник Морі Йосіро був обраний за зачиненими дверима провідними діячами Ліберально-демократичної партії (ЛДП). Його перебування на посаді було сповнене труднощів, оскільки йому доводилося брати на себе провину за численні проблеми, з якими зіткнулася Японія — триваюча економічна рецесія, відсутність прогресу в реформах, проблеми з врегулюванням криз — і навіть найтривіальніші заяви та дії, які він робив, ставали мішенями для суворой критики через складну внутрішньополітичну ситуацію. Японці потребували зміни політичного підходу, оскільки країна перебувала в стагнації та все ще продовжувала боротися за подолання свого «втраченого десятиліття», вступаючи в нове XXI століття [49]. На противагу цьому, наступний прем'єр,

Коїдзумі Дзюнітіро успішно використав соціальні настрої в Японії. На відміну від Морі, Коїдзумі отримав владу завдяки переважній підтримці місцевих членів партії та широкої громадськості. Він заручився підтримкою громадськості, продемонструвавши свою пристрасну відданість інтенсивним реформам, пообіцявши «знищити» політиканство, яке ЛДП культивувала протягом багатьох років, наприклад, обслуговування виключно інтересів своїх прихильників і покладання на капітал великих компаній. У поєднанні зі збільшеними повноваженнями офісу прем'єр-міністра, які були встановлені шляхом адміністративних реформ кабінетом прем'єра Хасімото Рютаро (1996-1998рр.), Коїдзумі зміг продемонструвати сильне лідерство після вступу на посаду в квітні 2001 року. Завдання, які уряд Коїдзумі намагався вирішити, були переважно зосереджені на внутрішньополітичному середовищі, в якому проводились структурні реформи, і дипломатії не надавався особливо високий пріоритет, доки шанс відновити міцні дипломатичні відносини зі Сполученими Штатами не з'явився за нового уряду Буша. Під час візиту до Сполучених Штатів у червні 2001 року скромний і доброзичливий Коїдзумі зав'язав тісні особисті стосунки з новим президентом, і в результаті він зміг привернути увагу до важливості американсько-японського альянсу [49].

11 вересня 2001 року Джордж Буш визнав терористичні атаки на ВТЦ та Пентагон як акт війни, і оголосив своєю особистою місією запобігання подальшим нападам на американську землю. Загроза тероризму створювала зовсім інші труднощі для Америки, порівняно з радянською загрозою під час холодної війни. Хоча з точки зору загального військового потенціалу, Радянський Союз був явно набагато більшою загрозою для Америки, ніж Аль-Каїда; крім того, під час холодної війни відносини між двома наддержавами були напрочуд стабільними через досягнення ядерного паритету. Навпаки, теракти смертників та інші типові терористичні атаки було важче стримати та попередити. У цьому сенсі події 11 вересня вселили в Америку набагато більше почуття стурбованості, ніж ті проблеми, що існували під час Холодної війни. Першим кроком адміністрації Буша був наказ уряду Афганістану

видати бен Ладена та інших високопоставлених членів мережі Аль-Каїда. Коли ця вимога була повністю відхилена, Буш вдався до військового вторгнення в Афганістан у жовтні 2001 року з метою ліквідації терористичних груп і знищення їхніх баз шляхом усунення ісламського фундаменталістського уряду Талібану від влади, і швидко повалив уряд Афганістану [84]. У січні 2002 року президент Буш оголосив Ірак, Іран і Північну Корею «віссю зла», а через два місяці натякав на розробку глобальної антитерористичної стратегії. У той же час була викладена так звана «доктрина Буша», яка стверджувала, що Сполучені Штати без вагань використовують своє право на самозахист, завдаючи превентивних ударів по терористам або державам, які підтримують тероризм.

Лише через два тижні після 11 вересня прем'єр-міністр Коїдзумі відвідав місце терактів у Нью-Йорку та заявив, що Японія готова «стояти на боці Америки» та допомагати у новій війні проти тероризму [49]. Вірний своїм словам, Коїдзумі негайно погодився надати матеріально-технічну підтримку, а також фінансову допомогу Сполученим Штатам. З початком бойових дій в Афганістані в 2001 році, кабінет Коїдзумі запровадив Закон про спеціальні заходи по боротьбі з тероризмом [74] і розпочав діяльність з матеріально-технічної підтримки, включаючи відправку судна Морських сил самооборони (JMSDF) до Індійського океану, щоб допомогти з операціями дозаправки палива. військові кораблі коаліції. Хоча це була просто матеріально-технічна підтримка, вона стала важливим прецедентом, оскільки це був перший випадок після 2 Світової війни, коли японські військові брали участь у спільній міжнародній військовій операції.

Прем'єр-міністр Коїдзумі непохитно підтримував політику Америки і під час війни в Іраку. У липні 2003 року адміністрація Коїдзумі прийняла Закон про спеціальні заходи, що стосуються гуманітарної допомоги, реконструкції та допомоги в безпеці в Іраку [11], а в лютому 2004 року вона направила Японські сухопутні сили самооборони (JGSDF) до міста Самави в мухафазі Мутанна на півдні Іраку. Таким чином розпочалася гуманітарна

допомога на додачу до заходів підтримки та реконструкції, таких як відновлення та підтримка громадських об'єктів, зокрема лікарень, об'єктів водопостачання та шкіл. Ці проекти мали на меті допомогти людям, а також розвивати дружні стосунки з населенням. JGSDF завершили свою 30-місячну місію в липні 2006 року, не зробивши жодного пострілу та не втративши жодного солдата. Повітряні сили самооборони Японії (JASDF) також брали участь в операціях в Іраку протягом майже п'яти років до кінця 2008 року. Коїдзумі ефективно відреагував на міжнародну кризу, що виникла після 11 вересня, встановивши тісні відносини з Вашингтоном, а також продемонструвавши свою спроможність здійснювати рішучі зовнішньополітичні кроки. Це, у свою чергу, розширило роль Японії в міжнародній безпеці. Коїдзумі прагнув зміцнити японсько-американський альянс, враховуючи, що в Північно-Східній Азії Японія зіткнулася з загрозами, з якими вона не могла впоратися сама, наприклад ядерні та ракетні загрози з боку Північної Кореї та стрімке піднесення Китаю. Ці побоювання були чітко очевидними в його рішенні в грудні 2003 року запровадити систему захисту від балістичних ракет (BMD). Коїдзумі також розширив засідання Консультативного комітету з питань безпеки США та Японії (2+2) і розширив американо-японський альянс до більш всеохоплюючих відносин співпраці в 2005 році, окресливши спільні цілі, які охоплювали як військові питання, так і питання суспільного добробуту [49]. Цей сильний альянс, ініційований Коїдзумі, ляже в основу операції «Томодачі», коли американські війська допомагатимуть Японії оговтуватись від наслідків стихійних лих. Взаємна дружба між двома консервативними політиками, Коїдзумі та Бушем, допомогла створити стабільний альянс, якого не існувало з часів Накасона та Рейгана у 1980-х роках [69].

У вересні 2005 року Коїдзумі закликав до дострокових виборів у відповідь на вотум недовіри його законопроекту про приватизацію японської поштової служби. Так звані «вибори щодо поштової реформи» завершилися переконливою перемогою Коїдзумі, і ЛДП вдалося зберегти контроль над

двома третинами місць у Палаті представників, сформувавши коаліційний уряд з Комейто. Отримавши мандат від японського народу, Коїдзумі пішов у відставку в 2006 році на піку своєї популярності. Він був прем'єр-міністром протягом п'яти років, що є дуже вражаючим досягненням, враховуючи, що в ті роки японські прем'єр-міністри мали досить короткі терміни правління. Однак відставка Коїдзумі справді вплинула на американо-японські відносини, оскільки особисті зв'язки Буша з наступниками Коїдзумі - Абе Сіндзо, Фукудою Ясуо та Асо Таро, які були прем'єр-міністрами близько року, ніколи не виходили за межі ввічливих, ділових стосунків [49].

На виборах у США 2008 року до влади прийшла демократична адміністрація. Демократи зберегли більшість, яку вони забезпечили два роки тому в обох палатах Конгресу, і уряд США повністю контролювався демократами вперше з 1993–1994 років. Призначивши Гіллари Клінтон своїм державним секретарем, Барак Обама досяг значного прогресу в сферах дипломатії та політики безпеки, особливо під час свого першого терміну. Сполучені Штати уважно стежили за територіальними питаннями в Південно-Китайському морі, де Китай вживав дедалі агресивніших дій, щоб в односторонньому порядку змінити існуючий статус-кво. У липні 2010 року держсекретар Клінтон оголосила, що, хоча Америка не має територіальних амбіцій у цьому регіоні, вона зацікавлена в збереженні свободи судноплавства в морях і тому готова виступати посередником у територіальних суперечках [18]. У листопаді наступного року Обама офіційно оголосив, що Азія є «головним пріоритетом» для американської дипломатії — політика, яка стала широко відомою як «поворот до Азії», і оголосив про плани Америки розмістити невелику кількість морських піхотинців у Австралії. У відповідь на стрімке зростання Китаю президент зробив фундаментальну зміну свого підходу до Китаю, змінивши підхід, який базувався на співпраці, до підходу, який був менш готовий задовольняти зростаючі амбіції Китаю. Цю зміну політики позитивно сприйняли в Японії, оскільки Китай ставав все більшою загрозою для її національної безпеки [33].

7 вересня 2010 року, китайський рибальський траулер протаранив патрульний катер берегової охорони Японії у водах поблизу островів Сенкаку. Пекін різко протестував проти рішення Японії заарештувати та затримати капітана китайського траулера та вжив ряд заходів у відповідь, включаючи ембарго на експорт рідкоземельних металів до Японії. 24 вересня прокуратура звільнила без пред'явлення звинувачень капітана траулера. Натомість держсекретар США Гіллари Клінтон розкритикувала спробу Китаю в односторонньому порядку переглянути статус-кво та заявила, що п'ята стаття Договору про безпеку між США та Японією [79] — стаття, яка передбачає зобов'язання Америки захищати Японію — також стосується островів Сенкаку. Це була основна позиція з часів адміністрації Буша, але це був перший випадок, коли високопоставлений урядовець США визначив сферу дії договору.

11 березня 2011 року на північному сході Японії стався потужний землетрус магнітудою 9,0 балів за шкалою Ріхтера, який, у свою чергу, викликав величезне цунамі, яке спричинило хаос на величезній частині узбережжя Тихого океану. Цунамі також спричинило аварію, внаслідок якої відбулось розплавлення першого, другого та третього реакторних блоків на атомній електростанції «Фукусіма-Даїчі» в результаті несправності системи охолодження, яка призвела до вибуху водню. Збройні сили США швидко розпочали надавати масову допомогу японцям, відому як операція «Томодачі». Це була широкомасштабна операція, до якої було залучено понад 24 500 військовослужбовців, 24 кораблі, 189 літаки, а також було залучено майже 80 мільйонів доларів допомоги від уряду США. Пожертви від американського приватного сектору — окремих осіб, компаній, приватних організацій тощо — склали 736,9 млн доларів і вважаються п'ятим за величиною приватним пожертвуванням Америки в історії. Ця цифра чітко продемонструвала, що американо-японські відносини ґрунтуються не лише на інтересах національної безпеки. Чітка підтримка та співпраця,

продемонстровані Америкою під час катастрофи, ще більше зміцнили американо-японські відносини [49].

Під час свого другого терміну на посаді, президент Барак Обама зіткнувся з багатьма проблемами у зовнішніх справах, багато з яких були результатом внутрішньополітичних обмежень. Хоча він домогся свого переобрання в 2012 році, Конгрес все ще залишався розділеним через республіканську більшість у Палаті представників. Крім того, після проміжних виборів 2014 року республіканці змогли відновити більшість в обох палатах. Дипломатія Обама також була залежна від низки раптових змін на міжнародній арені: атака сирійським урядом під керівництвом президента Башара Асада з використанням хімічної зброї проти власного народу в серпні 2013 року; анексія Криму Росією в 2014 році; і підйом «Ісламської держави» в Сирії. У всіх цих випадках Обама поспішив оголосити, що Сполучені Штати не надсилатимуть військ, що було сприйнято у всьому світі як підтвердження нерішучості президента як світового лідера; це означало, що Америка не готова брати на себе нові безпекові зобов'язання. Слід також зазначити, що через те, що адміністрація Обама скоротила витрати на оборону США під час свого другого терміну, зміцнення зв'язків з Японією та іншими її союзниками ставало все більш обов'язковим, оскільки Японія залишалась основним безпековим союзником США в Азії. Вашингтон також зайняв більш примирливий підхід до Пекіна, хоча агресивні дії Китаю щодо розширення свого впливу в Азії все ще залишалися каменем спотикання. Джон Керрі, держсекретар під час другого терміну Обама, намагався підкреслити, що «поворот Америки до Азії» не був розроблений з метою стримування зростаючого домінування Китаю. Таким чином, цю фразу було перефразовано як «перебалансування до Азії». Обама брав участь у тривалих дискусіях з президентом Китаю Сі Цзіньпіном у червні 2013 року, а також у листопаді 2014 року. Це викликало велике обурення з боку Японії та Філіппін, двох країн, які намагаються впоратися з посиленням військового тиску Китаю. Однак невдовзі президент Обама змінив курс. У 2015 році Китай почав

активізувати одностороннє будівництво штучних островів поруч з островами Спратлі, на які також претендували як Філіппіни, так і В'єтнам. Зіткнувшись із цим порушенням, Обама тепер заговорив про необхідність формування Угоди про транстихоокеанське стратегічне економічне партнерство (зазвичай відоме як Транстихоокеанське партнерство, або ТТП). Президент також звернувся з посланням до Китаю, в якому наголосив, що порушення статусу-кво недопустиме. По суті, стратегія США полягала у використанні торговельної угоди як засобу підтримки та подальшої співпраці з Японією, Філіппінами та В'єтнамом [49].

Зняття США багатьох протиріч у відносинах з Японією в торгово-економічній сфері на початку XXI сторіччя також було направлено на полегшення для Вашингтону використання можливостей Японії як союзника в цілях зміцнення позиції США в Східній Азії. Влада Японії в умовах тривалої кризи особливо цінувала дії США в таких найбільш чутливих сферах двосторонніх відносин, як більша відкритість ринків США для просування на них високотехнологічних японських товарів та послуг. З іншого боку, вирішення цих проблем забезпечило новий підйом американських інвестицій в японську економіку, вирівняло митні тарифи, покращило корпоративний менеджмент. Владі Японії було важко реанімувати японську економіку без того, щоб зробити її більш відкритою, в тому числі для американського капіталу. Намагання американської влади зміцнити двосторонній військово-політичний союз з Японією передбачали заходи зі зменшення занепокоєння та недовіри в країнах Східної Азії з приводу відродження японського мілітаризму, перегляду мирної Конституції 1947р., відходу японської влади від трьох неядерних принципів та пацифізму в цілому. Після «холодної війни» Японія на очах спільноти та політиків країн Східної Азії переглядає військову політику. Токіо створює сучасну армію, озброєну не тільки оборонними видами зброї. Японія прагне перетворити союз з США в альянс рівноправних партнерів.

Якщо поглянути на зовнішню політику США наприкінці ХХ століття щодо азійсько-тихоокеанського регіону, то можна побачити тенденцію великої зацікавленості у створенні економічного та стабільного політичного союзу між США та Японією. В ХХІ столітті США продовжили цей зовнішньополітичний курс [96].

Чому США почали приділяти азійсько-тихоокеанському регіону таку увагу, та чи позначиться це на союзних відносинах з Японією? США переслідують дві цілі, покращуючи та поглиблюючи співробітництво з азійськими країнами. Якщо поглянути на економічне зростання наприкінці 90-х та на початку 2000-х років, то ми бачимо що країни даного регіону одна за одною почали демонструвати швидке та стабільне економічне зростання. Якщо спочатку великі темпи росту показала Японія а слідом за нею, так звані азійські тигри: Південна Корея, Сингапур, Тайвань, Гонконг, то далі гарну тенденцію демонструють та намагаються теж вийти на пристойний економічний рівень Індонезія, Малайзія, Тайланд. Китай свою економічну політику планує на 10-20 років наперед, закладаючи у прогнози реальні цифри економічного росту, і теж стабільно збільшує рівень економічних показників. Все вищезазначене обумовлює зацікавленість США у співпраці з країнами Азії.

Друга ціль більшого співробітництва США з країнами азійсько-тихоокеанського регіону полягає у більш прагматичних намірах, які також стосуються безпеки як Японії – союзника США, так і безпеки в регіоні вцілому. Китай, показуючи в останні десятиліття економічне зростання, почав ставати більш незалежним від західних технологій, особливо технологій зі США, багато галузей виробництва технологічної та військової продукції вже мають повний цикл виробництва на території КНР. Тож Китай почав швидке та масове будівництво збройних сил, включаючи випуск своїх військових літаків, кораблів та іншої техніки включаючи ракетну.

З оглядом на Китай, мілітаризуватись почали й інші країни регіону, хтось почав закуповувати військове обладнання у КНР, хтось у РФ. Ця

мілітаризація порушує певний рівень стабільності, який склався у цьому регіоні й особливо непокоїть Японію. Поглиблюючи співробітництво із КНР США сподівались, що такі відносини забезпечать перспективи економічної співпраці між США та Китаєм, та можливо покращать відносини між КНР та Японією, враховуючи історичну неприязнь цих країн одна до одної.

Якщо поглянути на цю ситуацію з боку Японії, то японцям не дуже сподобалась ідея дружніх відносин із Китаєм, це по-перше. По-друге Японія почала відчувати що не є якимось особливим союзником США, а є лише однією із країн у співробітництві з якими зацікавлені американці.

Тож налагодити більш глибоке економічне та політичне співробітництво у регіоні для США, як глобального лідера буде нелегким завданням, але це потрібно для безпеки в регіоні. Враховуючи постійно зростаючу небезпеку з боку КНДР, яка вже на доволі систематичному рівні постійно проводить ядерні випробування, чим несе загрозу як Японії, основному союзнику США, так і іншим країнам. Японія все ж таки глибоко економічно та у безпековому плані пов'язана зі США, тому не дивлячись на розбіжності щодо поглядів на співробітництво США з КНР, все ж таки покладається на захист з боку США.

Значення Східної Азії для США визначається, перш за все, військово–політичними і торговельно–економічними факторами. Це найбільш густонаселений регіон світу, який має високі показники зростання економіки та у перспективі може стати головним світовим економічним центром. Вже зараз на нього припадає більша частина зовнішньої торгівлі США, основними партнерами і конкурентами в якій залишаються Японія і Китай. У військово–стратегічному відношенні мова йде про нестабільний регіон, який швидко мілітаризується, з наявним суперництвом окремих потужних регіональних країн з відсутністю в ньому загальної структури колективної безпеки на зразок НАТО.

1.2. Економічні взаємозв'язки Японія - США

Американо-японські економічні відносини здебільшого залишаються важливими і взаємовигідними як для США, так і для Японії. До того ж, їхньому розвитку та зміцненню приділяється значна увага обох сторін. Статистика об'єму торгівлі між двома країнами говорить про те, що економічні зв'язки між Японією та США демонструють тенденцію до зміцнення з самого початку XXI ст. За період з 1991-2006 років загальний товарообіг між Японією та США збільшився з 144,9 млрд. долл. до 213,7 млрд. дол., або в 1,47 разів [86].

Економічні відносини Вашингтона та Токіо опинилися під впливом глибоких структурних змін у глобальній економічній системі початку 2000-х рр., включаючи трансформацію її структури та динаміки, методів та форм міжнародного обміну товарами та послугами тощо. Йдеться про тенденцію багатополярності світової економіки з виникненням нових полюсів економічної могутності в АТР із високими та надвисокими темпами зростання. Наприклад, на країни Азії, що розвиваються, на початку 2010-х років припадало приблизно 60% глобального економічного зростання [26].

Аналізуючи динаміку японських інвестицій у США (див. Додаток 1), можна дійти висновку, що є тенденція до поглиблення інвестиційного залучення Японії в економіку США.

На японській економіці нові виклики глобальної економічної системи позначилися більшою мірою, ніж на інших розвинених економічних моделях. Японія, внаслідок кризи кінця 1980-х рр., отримала значний державний борг та хронічну дефляцію, а після кризи 2008-2010 років, суттєво поступалася за темпами економічного зростання іншим розвиненим країнам [102].

Вашингтон, у свою чергу, почав приділяти підвищену увагу розвитку співробітництва в рамках азійсько-тихоокеанського регіону через посилення Китаю, а також зміцнення його зв'язків із РФ та зростання ядерної загрози КНДР. До 2015 р. концепцію масштабного розвороту у бік АТР вже було відображено у Стратегії національної безпеки США, де було представлено

проект Транстихоокеанського партнерства як найвпливовішого економічного об'єднання АТР у перспективі. Автори Стратегії прогнозували забезпечення країнами Азії близько половини економічного зростання за межами США, проте оцінювали динаміку безпеки в регіоні як таку, що має ризик ескалації конфліктності, пов'язаної з провокаціями КНДР і територіальними суперечками між східноазійськими країнами.

До того ж, американська політична еліта розглядає АТР як найважливіший в економічному плані регіон для реалізації національних інтересів США: на держави-члени АТЕС припадає близько 58% американського торгового обороту, за прогнозами Азіатського банку розвитку до 2050 р. частка регіону у світовому ВВП зросте до 51%, і, нарешті, у регіоні розташовані п'ять ядерних держав [45].

Для першого десятиліття ХХІ ст. основною тенденцією розвитку торгівлі АТР та двосторонніх економічних відносин США та Японії є укладання угод про вільну торгівлю з метою створення механізмів, які б діяли навіть поза рамками економічної взаємодії великих інтеграційних угруповань АТР.

Таким чином, рамки американо-японських економічних відносин дещо розмиваються у міру залучення обох країн у ці процеси. Відомо, що США спробувала створити мережу домовленостей про вільну торгівлю та економічне партнерство з багатьма країнами регіону, де найбільш значущою стала Угода про вільну торгівлю між США та Південною Кореєю, однак Японія та КНР досі залишаються основними торговельними партнерами США [98].

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що економічні відносини Сполучених Штатів та Японії в рамках процесів глобалізації та інституціоналізації світової економіки зазнавали різного роду змін протягом цього періоду співробітництва. Також на двосторонніх економічних відносинах відобразились і певні труднощі, зокрема, складний процес відновлення Японії після кризи та рецесії. Хоча японський економічний

розвиток у 2000-ті – на початку 2010-х рр. значно поступався сусіднім країнам, для Вашингтона співробітництво з Японією залишалось важливим у рамках масштабного проекту розвороту політики США у бік азійського регіону.

Однак головною по пріоритетності та об'єму докладених зусиль областю взаємних відносин є міждержавні та міжурядові контакти з приводу економічних зв'язків між двома країнами. Насамперед це стосується діалогу з питань регулювання умов взаємної торгівлі та інвестицій, що в останні роки давав японській стороні немало приводів для занепокоєння і для інтенсифікації зусиль.

Дійсно, максимально прозора та стабільна робота японського бізнесу на американському ринку (включаючи ринки Канади та Мексики, що утворюють спільний зі США митний простір) є для Японії є ключовою умовою продовження економічного зростання. Робота на американський ринок має життєво важливе значення для японських компаній, що працюють на ринку продукції машинобудування, електронної продукції, промислових матеріалів, інженерних та будівельних послуг. З цієї точки зору, лінія адміністрації США на ускладнення умов роботи іноземних компаній на ринках США як інструмент тиску на уряди країн, які мають позитивне сальдо в торгівлі зі США, з метою його скорочення, погіршує позиції японського бізнесу та веде до економічних втрат. У 2018 році японські компанії постраждали від введення підвищених мит на імпорт в США алюмінію та сталі та продовжують перебувати під загрозою збільшення мит на ввезення автомобільної продукції «з міркувань національної безпеки». Враховуючи, що у 2018 р. сукупне сальдо торгівлі США з Японією (67,6 млрд дол.) склало майже 8% сукупного їх торговельного дефіциту, очевидно, що тиск американської адміністрації на Японію з метою істотного скорочення нерівності торгового балансу буде продовжуватись, в тому числі з використанням загрози застосування заходів митного регулювання та захисту. Серед заходів, які, на думку американських офіційних осіб, у цих цілях має вжити Японія, називаються зниження мит на американську сільськогосподарську продукцію; усунення нетарифних

бар'єрів, що перешкоджають розширенню присутності американських компаній на японських ринках, включаючи ринки інформаційно-комунікаційних, фінансових та інтелектуальних послуг, а також відмова від так званих «несправедливих торгових практик», що обмежують, на думку американської сторони, інтереси іноземного бізнесу у Японії.

Розуміючи необхідність захисту інтересів власного бізнесу, японський уряд в ідеалі хотів би перекласти японо-американські суперечки та розбіжності в русло багатостороннього регулювання на основі тих чи інших регіональних форматів (наприклад, АТЕС). Враховуючи, що колишня адміністрація Трампа мала намір домогтися поступок з сторони практично всіх своїх головних торгових партнерів, Токіо справедливо вважає, що протистояти цьому тиску в колективному форматі легше і продуктивніше, ніж в рамках двосторонніх переговорів [67].

Саме тому прем'єр-міністр С. Абе доклав стільки зусиль для укладання в 2016 р. та ратифікації у 2018 р. «Всеосяжної угоди про Транстихоокеанське партнерство» [20] після відмови Д. Трампа від ратифікації узгодженої попередньою адміністрацією ширшої угоди.

Японський прем'єр неодноразово підкреслював, що сподівається на приєднання США до підписаного пакту у не надто віддаленому майбутньому, і що він готовий всіяко переконувати в цьому президента Трампа, наполегливо ведучи з ним складний діалог. Проте йому довелося поступитися вимогою почати двосторонні переговори про нову японо-американську торгову угоду, оскільки американська адміністрація вимагала від Японії рішучих заходів щодо покращення умов для доступу товарів та послуг із США на японський ринок.

При цьому йшлося не тільки про захист бізнесу, а й про нетарифні бар'єри, включаючи спрощені сертифікати безпеки, відповідності екологічним нормам, регулювання у сфері трудових та адміністративних відносин, правила та процедури державних закупівель та інше. Крім вищепереліченого, у сферу охоплення майбутніх домовленостей мали

потрапити норми захисту прав інтелектуальної власності, прав інвесторів, стандарти транспарентності регулюючих актів та процедур їх прийняття, стандарти антимонопольного регулювання, державне субсидіювання та інші заходи та інструменти, що говорять дію конкуренції, а також антикорупційні норми та практики.

Усі ці моменти були перераховані в офіційному релізі Торгового представництва США – урядового агентства, уповноваженого вести торгові переговори з іноземними урядами у 2018 р., в якому були позначені офіційні позиції для початку переговорів з Японією про укладання міжурядової торгової угоди. Незважаючи на те, що заявлені позиції не визначають кінцевий результат, вони до певної міри ставлять рамки, ігнорувати які практично неможливо.

Динаміка розвитку економічних зв'язків Японія-США досить позитивна, простежуються позитивні тенденції як в товарообігу, так і в об'ємі інвестицій.

1.3. Безпекові ініціативи у двосторонній співпраці

Попри те, що Японія знаходиться на високому рівні економічної, технологічної та військової міці, вона все ж таки не має можливостей вести активну безпекову політику через певні конституційні обмеження. У міжнародній ситуації, яка здебільшого визначається взаємодією саме великих держав, співпраця з іншими країнами є надзвичайно важливою для безпеки Японії, підтримки регіональної стабільності та захисту міжнародного порядку, заснованого на правилах. Однією з підвалин японської безпеки є її альянс зі Сполученими Штатами.

При цьому національні безпекові інтереси Японії та США не однакові. Ба більше, між цими двома державами існують певні прогалини та розбіжності в сприйнятті регіональної безпекової ситуації, в процесі прийняття рішень та управлінні збройними силами. З подібною ситуацією більшою чи меншою мірою стикаються багато європейських країн, які також співпрацюють зі США. Основою для прийняття рішень слугує оцінка ситуації. Японія

усвідомлює, що безпекове середовище стрімко змінюється. Держави навколо неї володіють потужними та добре оснащеними збройними силами, а в самому регіоні спостерігаються такі тенденції, як розгортання військового будівництва та інтенсифікація військової діяльності. Японія та США прагнуть досягти спільного підходу до врегулювання безпекового середовища в Індо-Тихоокеанському регіоні. 2016 року нині вже колишній прем'єр-міністр Сінзо Абе запровадив концепцію «Вільного та Відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» та спромігся донести її важливість адміністрації тодішнього президента США Дональда Трампа [46]. У «Білій книзі оборони Японії» 2020 року було прописано, що безпекове середовище довкола держави в Індо-Тихоокеанському регіоні і в ній самій характеризується політичним, економічним, етнічним та релігійним різноманіттям. Крім того, кожна країна цього регіону має різні погляди на безпеку та сприйняття загроз. У результаті, кордони регіональної співпраці у сфері безпеки недостатньо інституціоналізовані, а давні питання територіальних прав та відновлення цілісності держав регіону продовжують залишатися актуальними. За останні роки спостерігається тенденція до тривалого існування так званих сірих зон, безпекові умови в яких не є ні мирними, ні надзвичайними і які пов'язані з питаннями територій, суверенітету та економічних інтересів. У майбутньому такі зони можуть розширитися, що містить у собі ризик швидкого переростання територіальних суперечок в фазу відкритого або прихованого протистояння [83].

Звичайно, американські військові бази в Японії надзвичайно важливі з географічної точки зору для збройних сил США, які розміщені на території від Азії до Близького Сходу. Японія є стабільною в політичному плані, може постачати високоякісне паливо, прісну воду та продукти харчування американським ВМС та ВПС, а також володіє технологією виконання складних ремонтів суден та літаків. Японія надає сприятливі умови для розміщення американських військ. Однак цього не достатньо. З боку США за часів Дональда Трампа постійно лунали закиди на адресу Японії з приводу

того, що остання безкоштовно користується зусиллями Білого дому щодо захисту миру та безпеки в Японії та регіоні Східної Азії, а також вимоги збільшити фінансування на утримання американських військ [53]. Проте й сама Японія також не буде покладатися виключно на США в питаннях оборони та підтримки Індо-Тихоокеанського регіону. Хоча офіційний Токіо має обмежені можливості проводити військові операції в мирний час, а Силам самооборони Японії заборонено володіти військовими можливостями для нападу на інші країни, у випадку надзвичайної ситуації вони можуть виступити як значна військова потуга. Проблема полягає лише в тому, що їх дії в мирний час досить обмежені. Перелік операцій, у яких офіційний Токіо може співпрацювати з американськими військовими, обмежений, оскільки Японії заборонено проводити військові операції в мирний час або в сірій зоні. Навіть у воєнний час вертикалі військового управління Японії та США не синхронізовані. Наприклад, Індо-Тихоокеанське командування Збройних сил США не має аналогу в Силах самооборони Японії, а начальник їх Об'єднаного штабу є не командувачем, а лише начальником штабу при міністрі оборони. Проте з огляду на сучасні гібридні умови ведення війни з кібератаками, дезінформаційними кампаніями та операціями впливу, які унеможливають визначення точки відліку стану війни, Японія почала докладати зусиль для подолання викликів, що стоять перед нею. Прихід до влади в США адміністрації Джо Байдена також вніс свої корективи. Від команди нового президента очікують акценту на альянсах. Утім перспективи політики Білого дому щодо Китаю та участі в процесах Індо-Тихоокеанського регіону досі не зрозумілі [83].

Що стосується принципів та способів військової співпраці між Японією та США, то у XXI столітті ми бачимо, що не важливо хто знаходиться при владі у США чи Японії, все одно країни рухаються в одному напрямку, зближуючи свої військові механізми. Японія співпрацює зі США у сфері військової розвідки, Сили самооборони Японії проводять регулярні військові тренування разом з армією США, це стосується як флоту так і авіації. Не

дивлячись на деякі непорозуміння, які іноді виникають між країнами у галузі витрат на штаби та армію, які знаходяться на одних і тих же островах, зокрема це стосується штабів ВМС двох країн, усе ж таки країни рухаються в одному напрямку щодо узгодження військового взаємозв'язку.

В останні роки десять Японія почала брати участь у різних миротворчих операціях разом із США, чого не робила раніше, враховуючи мирну (пацифістську) конституцію Японії, та взагалі небажання японців приймати участь у військових діях за кордоном. Але враховуючи обставини мілітаризації в регіоні, влада Японії розуміє, що армія повинна модернізуватись та відповідати потребам та загрозам часу.

Одним із перших та важливих кроків, які повинна зробити Японія, це мати сучасну систему ПРО, і влада країни з початку XXI століття діє у цьому напрямку у взаємодії зі США [83].

Потрібно відзначити, що модернізувати оснащення Сил Самооборони Японії (ССЯ) та поставити на озброєння сучасні протиракетні системи Японія була змушена як найшвидше, оскільки КНДР проводить ракетні випробування все частіше. Зміцнення партнерства зі США залишалось одним з пріоритетів японського уряду і після приходу до влади прем'єр-міністра С. Абе. Головним завданням в цей час було нарощування військової потужності і зміна військової політики Японії аж до можливості перегляду 9-ї статті Конституції. Як відомо, в цій статті зафіксована відмова Японії від війни і від загрози застосування сили як засобу вирішення міжнародних суперечок. Однак ця стаття також не дозволяє Японії мати власні збройні сили та обмежує застосування Сил самооборони Японії поза територією країни.

Треба сказати, що частково планування розвитку збройних сил підганяла міжнародна обстановка: крім уже згаданого розвитку ракетно-ядерної програми КНДР, в безпосередній близькості від Японії інтенсивну мілітаризацію та постійні навчання проводить Китай, який останнім часом проводить багато військових навчань з РФ і часто дистанціюється від різних мирних ініціатив.

Першою важливою віхою в розвитку альянсу Японії та США в другому десятилітті XXI ст. можна вважати розширення взаємодії у сфері протиракетної оборони (ПРО). Однією з передумов цього стало прийняття в 2010 р. Японією нового плану розвитку Сил самооборони Японії (ССЯ), який включав нарощування потенціалу всіх видів військ, придбання удосконалених систем оборони, технологій оперативного стеження і захисту всієї території країни від можливого ракетного нападу. головним імовірним противником в документі називалася Північна Корея, проте окремо як загроза також згадувався і Китай, його «зростаюча активність і розширення діяльності на морі». Концепція розміщення на японських островах американської ПРО розроблялася ще з кінця 1990-х – початку 2000-х рр., а перші системи ПРО були розміщені упродовж 2003-2006 рр. У 2010 р. японський уряд прийняв рішення розширити ПРО частково вже як свою власну систему, а не тільки чисто американську та придбати у США комплекси для розміщення на Окінаві, що й було зроблено. Потрібно відзначити, що привести їх в боєготовність Японія була змушена як инакше, оскільки загроза від КНДР ставала все більшою. Зміцнення партнерства з США залишалося одним з пріоритетів японського уряду і після приходу до влади в 2012 р. прем'єр-міністра С. Абе. Головним завданням в цей час було нарощування військової потужності і зміна військової політики Японії аж до можливості перегляду 9-ї статті Конституції. Як відомо, в цій статті зафіксована відмова Японії від війни «Як суверенного права нації і від загрози застосування сили як засобу вирішення міжнародних суперечок» [75].

Треба сказати, що частково планування подільшої модернізації збройних сил сприяла міжнародна обстановка: крім уже згаданого розвитку ракетно-ядерної програми КНДР, в безпосередній близькості від Японії інтенсивну мілітаризацію вів ще один сусід – Китай, який, по-перше, відкрито заявляв про необхідність «вийти на новий стратегічний рівень з США і Росією» з ядерних озброєнь, а по-друге, почав активно розвивати усі види звичайних озброєнь, від кораблів (які почав випускати масово, особливо

корветів) до літаків [97]. Японія в цих умовах всерйоз зайнялася укомплектуванням ССЯ новітнім озброєнням, в чому, як уже згадувалося вище, брали участь США.

Що стосується різниці у підходах до КНР з боку влади США у період президентства Д. Трампа та перші роки Д. Байдена, то хоча Трамп більш холодно віднісся до КНР з самого початку каденції, все ж таки можна виділити те, що КНР обрав свій шлях мілітаризації, та більш широкого озвучування своїх китайських національних інтересів не дивлячись на політику США чи Японії. Тому ні більш жорстка політика Трампа, ні виважена та примирлива (на початку) політика зі сторони Байдена не мали особливого впливу на правлячу верхівку КНР. Єдиним у політиці двох останніх президентів США було те, що вони однаково міцно підтримували союз з Японією. Японія, в останні постійно відчуваючи тиск з боку як КНР так і КНДР намагається заручитись більшою підтримкою Штатів, та проводить реформаторську політику в безпековій сфері [83].

Співпраця розвивалася як в двосторонньому, так і в багатосторонньому форматі. У травні 2014 р. Японія підписала програму партнерства з НАТО з метою підвищення рівня практичного співробітництва в таких напрямках, як боротьба з піратством, ліквідація наслідків різних катастроф і надання гуманітарної допомоги. В 2014 році в районі острова Кюсю відбулися навчання ВМС Японії, США та Індії. Це був перший випадок, коли американсько-індійські навчання «Малабар» були перенесені з Бенгальської затоки.

Офіційно повідомлялося, що сторони відпрацьовували способи боротьби з піратами і розвиток антитерористичної співпраці [99], але логічно припустити, що головною метою цілком могла бути демонстрація сили перед Китаєм і практична реалізація ініціативи «Quad» – висунутої С. Абе концепції, згідно з якою планувалося розвивати військові зв'язки з США, Індією та Австралією в цілях «забезпечення гарантій безпеки морських комунікацій в регіоні» і протистояння потужності Китаю [101]. США нарощували свої

угруповання ВМФ в японських водах: в 2014 р. було прийнято рішення про додаткове розміщення двох бойових кораблів з системами ПРО на базі Йокосука. Такого суттєвого збільшення не проводилося з 1992 р. Також став активно розвиватися такий напрямок співпраці, як безпека в космосі. У жовтні 2014 р. були оприлюднені плани Японії і США спільно здійснювати спостереження з космосу з метою стримування можливих атак з боку Китаю. Як саме буде вестися така співпраця, зі зрозумілих причин не анонсувалося.

Явною демонстрацією посилення американсько-японського союзу стало відвідування Прем'єр-міністром Японії С. Абе 18 жовтня 2015 р. атомного авіаносця ВМС США «Рональд Рейган», який прибув на постійне базування на базу Йокосука. С. Абе став першим японським прем'єром, який піднявся на борт американського атомного авіаносця. Його також супроводжували Віцепрем'єр Таро Асо і Міністр оборони Ген Накатані. МЗС Японії зазначив, що «постійна потужна присутність ВМС США сприяє підтриманню безпеки в Японії і збереження миру та стабільності в регіоні». Як бачимо, при всій войовничій риторичі Абе, головний союзник Японії не тільки рідко критикував його, але і робив такі символічні жести, які можна розцінювати як сигнал для всього регіону азійсько-тихоокеанського регіону і перш за все для Китаю.

Також в 2015 р. для постійного базування в японських водах з США було перекинуто ракетний есмінець «Бенфолд» і ракетний крейсер «Ченселлорсвілл», оснащені багатоцільовою системою стеження і наведення ПРО «Іджіс». На «Бенфолді» також були крилаті ракети «Томагавк», скорострільні гармати, торпедні апарати і багатоцільовий вертоліт. В грудні 2015 р. в районі міста Ітамі пройшли найбільші командно-штабні навчання ССЯ і збройних сил США, спрямовані на відпрацювання спільних дій у разі нападу потенційного супротивника. У них взяли участь близько 6,5 тисяч військовослужбовців. На навчаннях були присутні Міністр оборони Японії Г. Накатані і Посол США К. Кеннеді [97].

З 2016 р. основним фактором активізації військового співробітництва двох країн стала активізація дій КНДР. У січні Пхеньяном було проведено чергове ядерне випробування, а в лютому – запуск балістичної ракети великої дальності. Відразу після ядерного випробування КНДР, заступники міністрів закордонних справ США і Японії провели тристоронню зустріч з представниками Південної Кореї.

Тож, цілком зрозуміло, що прихід до влади Джо Байдена навряд чи сильно змінить характер взаємодії між Японією та США. Так, ще в листопаді 2020 року тодішній прем'єр-міністр Японії Йосіхіде Суга підтвердив, що готовий працювати над зміцненням японсько-американського союзу з Джо Байденом, особливо у сфері, що стосується забезпечення миру в Індо-Тихоокеанському регіоні [95].

Важливо відзначити і те, що у січні 2021 р. новий керівник Пентагону Ллойд Остін в розмові з міністром оборони Японії Нобуо Кісі заявив, що США будуть захищати японські права на спірні острови Сенкаку. За словами Остіна, острови Сенкаку підпадають під дію статті V Договору про безпеку між США і Японією, і в зв'язку з цим Сполучені Штати як і раніше виступають проти будь-яких односторонніх спроб змінити статус-кво в Східнокитайському морі. Прем'єр-міністр Кісіда назвав заяву Остіна «дуже обнадійливою» і пообіцяв, що буде прагнути до побудови довірчих відносин з Пентагоном при подальшому посиленні спільних дій оборонного характеру в регіоні. Також наразі тривають обговорення щодо будівництва нової американської військової бази в Японії для заміни військово-повітряної бази корпусу морської піхоти США на острові Окінава, де зараз знаходяться морські піхотинці 1-го авіаційного крила.

Отже, військово-політичний союз між Японією і США у XXI столітті характеризується посиленням позицій Японії у цьому союзі. Втім, США залишають за собою позицію сильнішого гравця. Нова адміністрація Джо Байдена більш рішуче підтримує позиції Японії в регіоні, ніж це було раніше.

Висновки до Розділу 1

Отже, як ми бачимо, співпраця Японії та Сполучених Штатів Америки, поширюється на політичну, економічну та військову сфери. При чому характерною особливістю є однаково висока активність співпраці у всіх вищезазначених сферах. Серед країн Азії, саме Японія є найбільшим союзником США. Щодо стратегічної співпраці, то Японія є ближчою країною у різних галузях для Сполучених Штатів, ніж більшість окремих країн Європи чи інших регіонів світу. Ці дві країни є важливими торговельними партнерами одна одної, при чому як через об'єм товарообігу, так і через високу інвестиційну залученість Японії в економіку США, що робить Японію майже незамінним торговельним партнером США, і навпаки. Японія є одним з найбільших торговельних партнерів США, країною де знаходяться багато військових баз США, країною де є велика урядова підтримка політики США. Союз цих країн є взаємовигідним та динамічним. Японці зокрема отримують вихід на величезний ринок Північної Америки, що забезпечує відмінні економічні показники. Штати мають величезну підтримку своїх дій в азійському регіоні та мають військового союзника, перевіреного часом. Поняття демократії, прав людини, соціальної сфери є близькими для влад обох країн, тому політика у двосторонніх відносинах цих країн майже не змінюється не дивлячись на зміну влади. XXI століття вже показало, що стосунки між країнами тільки поглиблюються, і є намагання ще більше зблизитись через торговельні, дипломатичні, безпекові ініціативи та документи. Щось вдається, щось ні, але тенденція на подальше зближення та зміцнення союзу очевидна. Враховуючи мілітаризацію азійського регіону в останні роки та світові економічні кризи, співпраця між Японією та США буде розвиватися дедалі більше з кожним роком.

Наразі ми бачимо, що враховуючи нинішню непросту ситуацію з безпекою в азійсько-тихоокеанському регіоні, США не зменшують підтримку Японії та демонструють, що будуть захищати її від усіх можливих загроз, як з боку ядерної загрози Північної Кореї, так і через посилену мілітаризацію регіону з боку Китаю.

РОЗДІЛ 2. ВІДНОСИНИ ЯПОНІЇ З КРАЇНАМИ АЗІЇ У ХХІ СТ.: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

2.1 Відносини Японії з країнами Азії у політичній сфері

КНР. Між Японією та Китаєм як сусідніми країнами здавна існують різні проблеми. Ситуація навколо островів Сенкаку, односторонні спроби змінити статус-кво у Східно-Китайському та Південно-Китайському морях, а також розширена та посилена військова діяльність Китаю навколо Японії викликають серйозне занепокоєння щодо безпеки в регіоні, в тому числі для Японії та для міжнародного співтовариства.

У 2004 році, як і в 2003 році, між двома країнами відбувались зустрічі в широкому діапазоні сфер співпраці. Крім двох раундів японсько-китайських зустрічей на вищому рівні, відбулися переговори на міністерському рівні. Тодішній міністр закордонних справ Кавагуті Йоріко відвідала Китай у квітні 2004 року для переговорів із прем'єр-міністром КНР Вень Цзябао, державним радником Тан Цзясюанем і міністром закордонних справ Лі Чжаосіном, а в червні вона взяла участь у зустрічі міністрів закордонних справ Азіатського діалогу про співпрацю (ACD) у Циндао. Інші японські урядовці також відвідали Китай. Наприклад, у вересні спікер Палати представників Коно Йохей відвідав Китай і зустрівся з президентом Ху Цзіньтао, головою Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників У Банго та віце-президентом Цзен Цинхуном. Крім того, уряди Японії та Китаю регулярно проводили та проводять різноманітні міжурядові консультації [24].

Продовжуючи тенденцію попередніх років, у 2021 році спілкування на високому рівні, в тому числі між лідерами країн, мало регулярний характер, наприклад, через телефонні дзвінки. Японія і Китай продовжують обмінюватись думками з широкого кола питань, від двосторонніх відносин до регіональних і міжнародних проблем. 5 квітня 2021 року відбулася телефонна між міністром закордонних справ Тошиміцу Мотегі та членом Держради та міністром закордонних справ КНР Ваном І. Обидва міністри підтвердили важливість спільного внеску в регіональну та міжнародну гармонію та

висловили свої сподівання щодо просування обмінів і діалогів у різноманітних сферах до 50-ї річниці нормалізації дипломатичних відносин між Японією та Китаєм у 2022 році. Крім того, міністр закордонних справ Японії Мотегі висловив серйозну стурбованість щодо вторгнень кораблів берегової охорони Китаю в територіальне море Японії навколо островів Сенкаку, щодо закону Китаю про берегову охорону [19], щодо ситуації в Південно-Китайському морі, ситуації навколо Гонконгу та прав людини, і рішуче вимагав від Китаю вжити конкретних дій щодо цих проблем. Міністр закордонних справ Мотегі також рішуче повторив свій заклик до негайного зняття обмежень на імпорт японських продуктів харчування. Прем'єр-міністр Японії Фуміо Кісіда 8 жовтня 2021 року провів телефонну розмову з Сі Цзіньпіном на японсько-китайському саміті. Прем'єр-міністр Кісіда висловив свої відверті погляди на різноманітні проблеми між двома країнами та заявив, що японська сторона продовжить вести діалог з китайською стороною, в тому числі з проблемних питань. Крім того, прем'єр-міністр Кісіда заявив, що дві країни повинні скористатися можливістю 2022 року, коли відзначається 50-річчя нормалізації японсько-китайських відносин, щоб встановити конструктивні та стабільні відносини на основі взаємоповаги. Президент Сі Цзіньпін висловив свою згоду з цією точкою зору, а також свою готовність підтримувати подальший розвиток японсько-китайських відносин. Обидва лідери погодилися просувати вперед економічні відносини між двома країнами [32].

Торкаючись того факту, що у 2022 році відзначається 50-та річниця нормалізації японсько-китайських відносин, міністр закордонних справ Японії Йосімаца Хаясі висловив намір співпрацювати з міністром закордонних справ КНР Ван І для реалізації спільного бачення, узгодженого під час телефонної розмови на саміті Японії та Китаю, що відбувся 8 жовтня 2021 року, з акцентом на розвиток конструктивних і стабільних відносин, Ван І висловив свою згоду та готовність до співробітництва. Міністр закордонних справ Хаясі також заявив про намір вести діалоги та консультації з проблемних питань, таких, як питання островів Сенкаку, тощо. Обидва міністри підтвердили, що вони

відповідним чином сприятимуть діалогу та практичній співпраці щодо розвитку японсько-китайських економічних відносин, і погодилися сприяти нормалізації японсько-китайських відносин, для просування вперед в економічних відносинах. У лютому та грудні 2021 року відбулися японсько-китайські консультації високого рівня з морських справ, де міністри відверто обмінялися думками з низки питань, пов'язаних із Східно-Китайським морем та іншими районами. Крім того, тривали японсько-китайські консультації, наприклад відеотелеконференція міністрів оборони Японії та Китаю між міністром оборони Кіші та членом Державної ради та міністром оборони Вей Фенхе 27 грудня 2021 року [32].

РФ. Найбільшим невирішеним питанням між Японією і Росією є укладення мирного договору. Японія наполегливо веде переговори з Росією, відповідно до послідовної політики укладення мирного договору з Росією та через необхідність вирішення питання про територіальний статус Курильських островів. Прем'єр-міністр Японії Коїдзумі Дзюнітіро в 2005 році оголосив, що місія двох держав полягає в просуванні переговорів щодо мирного договору. Президент Путін підтвердив, що визнає необхідність вирішити територіальне питання і укласти мирний договір. Прем'єр-міністр Коїдзумі підкреслив, що питання Північних територій має велике значення для всієї країни і що укладення мирного договору є взаємно вигідним для Японії та Росії. З російського боку міністр закордонних справ Сергій Лавров в ефірі російського телебачення в листопаді 2005 року наголосив на важливості відносин з Японією і необхідності укладення мирного договору на основі вирішення територіального питання Курил. На японсько-російських переговорах на рівні міністрів закордонних справ з нагоди міністерської зустрічі в рамках АТЕС, що відбулася в Чилі в листопаді 2004 року, міністр закордонних справ Японії Мачімура Нобутака знову наголосив на важливості укладання мирного договору на основі вирішення територіального питання відповідно до Токійської декларації 1993 року. На японсько-російських переговорах на вищому рівні, що відбулися під час зустрічі економічних

лідерів АТЕС, з огляду на візит президента Путіна до Японії, лідери двох країн домовилися продовжувати консультації на всіх рівнях, включаючи взаємні візити міністрів закордонних справ. Після цього міністр закордонних справ Мачімура відвідав Росію в січні 2005 року. На зустрічі міністрів закордонних справ, що відбулася з цієї нагоди, міністри підтвердили, що, незважаючи на розбіжності між позиціями двох країн щодо питання Північних територій, вони продовжуватимуть докладати зусиль для звести свої відповідні позиції та скоротити розрив шляхом серйозних дискусій, а також продовжувати переговори з цього питання [25].

Протягом 2009 року між Японією і Росією велися активні політичні діалоги на різних рівнях, включаючи зустрічі на вищому рівні. Зокрема, лідери двох країн підтвердили взаємний намір розвивати нові японсько-російські відносини та погодилися діяти як партнери в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. У 2011 році Японія та Росія провели два саміти та чотири зустрічі міністрів закордонних справ разом із активними консультаціями та діалогом на адміністративному рівні. Між урядами Японії та Росії відбулися дискусії щодо широкого кола сфер, таких як безпека, питання північних територій, економічні питання, включаючи ядерну енергетику та нафтопромисловість. Між Японією та Росією все ще залишаються суттєві розбіжності у їхніх позиціях щодо питання Курильських островів, найбільш гострого питання між двома країнами. У той час як уряди Японії та Росії докладають зусиль для розвитку співробітництва в різних сферах, з обох сторін присутнє розуміння, що для встановлення справжнього партнерства між двома країнами необхідно укласти мирний договір та досягти вирішення територіальних питань [26].

Питання північних територій викликає найбільше занепокоєння урядовців обох країн. Позиція Японії полягає в тому, що Курильські острови є суверенною територією Японії і мають бути їй повернені. Уряд Японії продовжує переговори з Росією в рамках своєї послідовної політики щодо вирішення питання про статус Курильських островів і укладення мирного договору з Росією на основі досягнутих обома сторонами домовленостей і

документів, таких як Спільна радянсько-японська декларація 1956 р. [54], Токійська декларація 1993 р. [78], Іркутська заява 2001 р. [50]. Коли прем'єр-міністр Абе відвідав Росію в квітні 2013 року та зустрівся з В. Путіним, обидва лідери домовилися спільно дати вказівки міністерствам закордонних справ кожної країни прискорити переговори для пошуку взаємоприйнятних рішень. Були проведені консультації на рівні заступників міністрів у Токіо в січні 2014 року. На зустрічі міністрів закордонних справ Японії та Росії, що відбулася під час Мюнхенської конференції з безпеки в лютому 2014 року і японсько-російської зустрічі на вищому рівні, що відбулася під час візиту прем'єр-міністра Абе на церемонію відкриття Олімпіади в Сочі, велися переговори, в тому числі з цього питання. Однак ситуація в Україні суттєво погіршила японсько-російські відносини. Одностороннє скасування Росією консультацій на рівні віце-міністрів, запланованих на літо 2014 року та інші агресивні кроки, зокрема посилення тихоокеанської групи військ, створили складну ситуацію для японсько-російських відносин. Тим не менш, під час саміту ASEM в Італії в жовтні 2014 року, обидва лідери обмінялись думками щодо питання укладення мирного договору та домовилися розпочати конкретну підготовку до візиту президента В. Путіна до Японії у 2015 році під час зустрічі економічних лідерів АТЕС у Пекіні [27].

Після початку російсько-української війни, Японія чітко сформулювала свою позицію - агресія Росії проти України в лютому 2022 року є викликом фундаментальному принципу про неприйнятність односторонньої зміни статус-кво силою та загрожує світовому порядку. Японія, спільно з G7 та міжнародним співтовариством, рішуче закликала Росію негайно вивести свої війська та дотримуватися міжнародного права. Японія, тісно співпрацюючи з міжнародним співтовариством, включаючи G7, працює над покращенням ситуації шляхом запровадження санкцій проти Росії в трьох сферах [32]:

- 1) замороження активів пов'язаних з Росією фізичних та юридичних осіб, включаючи президента Путіна;

2) санкції у фінансовому секторі, включаючи обмеження на операції з російським центральним банком і замороження активів семи російських банків, які виключені з SWIFT;

3) заборона на експорт до Росії товарів, таких як напівпровідники, а також як предмети розкоші.

Найбільше занепокоєння між Японією та Росією викликає питання Північних територій. Немає жодних змін у позиції Японії щодо питання Північних територій та її намірів піти назустріч побажанням літніх колишніх жителів островів. Однак за нинішніх обставин агресії Росії проти України зараз не той момент, коли Японія може говорити про перспективи переговорів щодо мирного договору. Перш за все, Японія рішуче закликає Росію серйозно поставитися до засудження міжнародної спільноти, негайно вивести свої війська та дотримуватися міжнародного права.

Республіка Корея. Японія та Південна Корея є не лише найближчими географічними сусідами, а й важливими партнерами один для одного як у сфері економіки, так і у військово-політичній галузі. Стан відносин між ними багато в чому визначає політичний та економічний клімат у Північно-Східній Азії.

На початку 2000-х років відносини між Японією та Південною Кореєю переживали певний бум свого розвитку. Його символом стало спільне проведення чемпіонату світу з футболу 2002 року. Однак на даний момент японо-південнокорейські зв'язки охолонули до дуже низького рівня. Як Токіо, так і Сеул, бачать причини цього охолодження в зростаючому націоналізмі в країні-партнері. Така ситуація знаходить свій відбиток у зростанні негативу у сприйнятті сусідньої країни зі сторони як корейської, і японської громадської думки.

З кінця 2018 ситуація у відносинах між Японією і Південною Кореєю особливо загострилася у цілій низці проблем, більша частина яких сягає своїм корінням в епоху колоніального панування Японії на Корейському півострові. Вказане загострення ставить під питання як перспективи двосторонніх

відносин між Японією та Південною Кореєю, так і міцність тристороннього військового альянсу у складі Японії, США та Південної Кореї [7].

Суперечка з приводу територіальної приналежності двох крихітних острівців в Японському морі, які називаються у Японії Такесіма, а в Південній Кореї Токто, судячи з усього, не тільки є найгострішою проблемою відносин між двома країнами, а й загрожує серйозним військовим зіткненням між ними. Острови рівновіддалені від Корейського півострова та японського острова Хонсю. В даний час вони знаходяться під контролем Південної Кореї, але Японія стверджує, що зазначені острови були включені до її префектури Сімане у 1905 р., а Південна Корея окупувала їх після закінчення Другої Світової війни. Токіо офіційно оголошує їх власною територією та наполягає на їхньому поверненні [7].

Суперечності Токіо та Сеула у 2018-2019 рр. охопили сфери політики, економіки та безпеки, призвели до значного охолодження двосторонніх відносин. Розбіжності загострилися після того, як у 2018 р. Верховний суд Республіки Корея зобов'язав три японські корпорації (Nippon Steel & Sumitomo Metal, Mitsubishi Heavy Industries і Nachi-Fujikoshi) виплатити компенсації південнокорейським робітникам за примусову працю на їхніх заводах під час війни. Крім того, суд ухвалив, що Базовий договір про відносини Японії та Кореї 1965 р. [51], який нормалізував дипломатичні відносини двох країн і визнав питання репарацій вирішеним, не скасовував права колишніх робітників вимагати компенсації від японських компаній.

Японський уряд, який наполягає на тому, що проблема репарацій була остаточно врегульована Базовим договором 1965 року, вкрай негативно відреагував на рішення корейського суду. Прем'єр С. Абе назвав ці судові рішення неможливими з погляду міжнародного права. Глава японського МЗС Т. Коно заявив, що вердикти Верховного суду РК неприйнятні та підривають юридичні основи дружніх відносин між двома країнами. Заступник генерального секретаря кабінету міністрів Японії К. Ногамі оголосив про

можливість передачі справ про компенсації в арбітраж, якщо корейський уряд не вживе заходів щодо вирішення цієї проблеми.

Після того, як японські корпорації, які стали об'єктами судових розглядів, не відреагували на постанови Верховного суду РК, було прийнято низку рішень про арешт та конфіскацію їх майна в Південній Кореї. Уряд Південної Кореї запропонував створити спільний фонд для виплати компенсацій робітникам; Японія відповіла відмовою, наполягаючи на передачу цієї проблеми до спеціальної арбітражної колегії.

1 липня 2019 р. уряд Японії оголосив про запровадження обмежень на експорт до Південної Кореї високотехнологічних матеріалів: фторованого полііміду, фоторезистів та фтористого водню. Токіо заперечував, що експортні обмеження стали реакцією на рішення Верховного суду РК у справах про компенсації, заявивши, що причиною зміни режиму торгівлі стали «підрих довіри» між країнами, а також випадки неналежного використання Південної Кореї зазначених матеріалів. За заявою японського Міністерства економіки, торгівлі та промисловості, для їх ввезення до Південної Кореї знадобляться індивідуальні заявки, розгляд яких може тривати до 90 днів. На Японію припадає близько 90% світового виробництва фторованого полііміду, необхідного для створення світлодіодних дисплеїв, 70% фоторезистів та 44% фтористого водню, які використовуються під час виготовлення напівпровідників. Обмеження експорту цих матеріалів може призвести до скорочення виробництва напівпровідників і дисплеїв південнокорейськими компаніями.

Новий виток напруженості був спричинений виключенням 2 серпня 2019 р. Південної Кореї з японського «білого списку» країн, які користуються спрощеним режимом при імпорті японської продукції подвійного та стратегічного призначення. Південнокорейські імпортери зазначених товарів будуть змушені вимагати дозволу Міністерства економіки, торгівлі та промисловості Японії, розгляд яких також триватиме до 90 днів. Обмеження торкнулись понад 850 найменувань продукції, це більшість

південнокорейського імпорту з Японії, особливо високотехнологічні товари, компоненти і матеріали.

12 серпня 2019 р. Сеул оголосив про виключення Японії зі свого «білого списку» країн, що також передбачає ускладнення оформлення документації на південнокорейський експорт до Японії. У Південній Кореї розгорнувся стихійний рух з бойкоту японської продукції, який, хоч і не завдасть великої економічної шкоди Японії, все ж таки негативно впливатиме на стан двосторонніх зв'язків. Розбіжності Японії та Південної Кореї торкнулися і оборонної взаємодії. 22 серпня 2019 р. Сеул оголосив про вихід із двосторонньої угоди про обмін розвідданими [3], підписаної у 2016 р. для посилення координації щодо КНДР. Прем'єр С. Абе заявив, що розбіжності щодо економічних питань не повинні впливати на безпеку, закликавши південнокорейську сторону скасувати вихід із угоди.

Призупинення дії угоди про обмін розвідданими між Південною Кореєю та Японією викликало критику з боку США. 8 серпня 2019 р. заступник помічника держсекретаря США заявив, що Токіо та Сеул мають якнайшвидше покласти край незгодам у відносинах, переоцінити рішення, які завдали шкоди взаємній довірі, та не дати конфлікту нашкодити двостороннім економічним та військовим зв'язкам. Президент США Д. Трамп висловив жаль, що «Південна Корея і Японія не можуть порозумітися, що ставить США в невідгідне становище» [67]. 25 серпня прес-секретар держдепартаменту США висловила жаль з приводу виходу Південної Кореї з угоди про обмін розвідданими з Японією, зазначивши, що цей крок ускладнив оборону Кореї та збільшив ризики для армії США. Після цього посол США в Республіці Корея Г. Гарріс був викликаний МЗС РК, де його та інших офіційних осіб США закликали утриматися від публічної критики рішення Сеула відмовитися від угоди з Токіо [71].

Одним із найскладніших наразі питань двосторонніх відносин між Японією та Південною Кореєю є проблема так званих «жінок для втіхи та заспокоєння». Японською їх називають *іанфу*. Слово пишеться трьома

ієрогліфами 慰安婦. Цей термін в англomовній літературі має еквівалент *comfort woman*, що призвело до його перекрученого перекладу українською мовою як «жінок комфорту». 慰安婦 – це евфемізм для позначення кількох сотень тисяч жінок із окупованих під час Війни на Тихому океані Японією країн Східної Азії. Зазначені жінки були фактично насильно загнані до японських прифронтових борделів для надання японським військовим «сексуальних послуг». Серед них були голландки, захоплені японцями в Голландській Ост-Індії – тодішньої колонії Нідерландів.

Офіційні особи та громадськість Південної Кореї наполегливо вимагають від Японії принесення офіційних вибачень за жорстоке поводження з корейнками – «жінками для втіхи та заспокоєння», а також фінансової компенсації декільком десяткам таких жінок, які ще живі. Справа дійшла до того, що 2 лютого 2019 р. в інтерв'ю інформаційному агентству «Блумберг» спікер Національних зборів Республіки Корея Мун Хі Сан зажадав, щоб імператор Японії Акіхіто вибачився перед корейськими «жінками для втіхи» перед тим, як піде з престолу наприкінці квітня того ж року. Вимога спікера південнокорейського парламенту викликала вкрай негативну реакцію у Японії у вигляді заяв офіційних осіб, включаючи прем'єр-міністра Сіндзо Абе та інших високопосадовців. Дехто навіть вимагав вибачень від самого Мун Хі Сана за його висловлювання.

Після довгих років гострих дискусій з проблеми «жінок для втіхи» у грудні 2015 р. між Токіо та Сеулом було підписано спеціальну угоду про врегулювання цієї проблеми, а Японія вибачилася перед колишніми іанфу за їхні страждання. Документ передбачає виплату Японією постраждалим корейнкам близько 1 млрд ієн (9,1 млн дол.) [7].

Нездатність американської адміністрації уникнути не вигідного собі розвитку ситуації у японо-южнокорейських відносинах показала межі її впливу на уряд Південної Кореї. Антияпонські настрої, що посилювалися у корейському суспільстві, впливають на прийняття політичних рішень, змушуючи Сеул займати жорсткішу і самостійну позицію у відносинах і з Токіо, і з

Вашингтоном. США доведеться перейти на паралельне управління союзами з Японією та Республікою Корея, відклавши на час спроби налагодити тристоронню взаємодію в галузі безпеки. У свою чергу, нездатність Японії та Південної Кореї вирішити проблеми історичного минулого заважає їм реалізувати наявний потенціал партнерських зв'язків.

Індія. Японію та Індію можна назвати стратегічними партнерами, які поділяють один із ключових національних інтересів один одного – не допустити домінування Китаю в Індо-Тихоокеанському просторі. У цьому сенсі їхні стосунки спочатку формувалися з урахуванням стратегічного протистояння кожної країни з Китаєм [22]. Розвиток відносин з Індією дозволяє Японії проводити більш збалансовану стратегію «перестраховування» (*hedging*) як у військово-політичній сфері, що допомагає «розділяти ризики» надмірної орієнтації на США у сфері безпеки, так і в економічній сфері від надмірної залежності від Китаю.

У японській політичній еліті склався консенсус щодо розвитку відносин з Індією при сприйнятті Китаю як загрози безпеці. У ньому індійська стратегія Японії залежить від стратегії Японії щодо Китаю, і Індія розглядається Японією насамперед як противага посиленню Китаю. Незважаючи на зміцнення двосторонніх відносин, і для Індії, і для Японії центральним елементом їхньої зовнішньополітичної стратегії залишаються відносини зі США [68]. Крім цього, як головні інтереси, які об'єднують країни, можна назвати безпеку морських шляхів сполучення та боротьбу з нетрадиційними викликами та загрозами безпеці. Існує й зацікавленість в економічних контактах – торгівлі та інвестиціях.

Японія від початку XXI ст. все більше уваги приділяє Індії. У серпні 2004 року тодішній міністр закордонних справ Кавагуті Йоріко, державний міністр, відповідальний за інформаційні технології Мотегі Тошіміцу, і міністр економіки, торгівлі та промисловості Накагава Соїчі відвідали Індію. Прем'єр-міністр Коїдзумі Дзюнітіро та прем'єр-міністр Індії Манмохан Сінгх провели переговори на вищому рівні з нагоди саміту АСЕАН+3 у листопаді 2004 року.

Обидва лідери домовилися створити «Японо-Індійську спільну дослідницьку групу» для проведення всебічного обговорення шляхів зміцнення економічних відносин між двома країнами. Вони також заявили про свій намір співпрацювати, щоб дати Японії та Індії можливість виконати зобов'язання щодо забезпечення миру, стабільності та процвітання у світі, особливо в Азії [24].

Прем'єр-міністр Коїдзумі відвідав Індію в квітні 2005 року, під час візиту він уклав угоду з прем'єр-міністром Сінгхом про те, що до японсько-індійських відносин буде додано стратегічну орієнтацію. Було оголошено спільну заяву «Японсько-індійське партнерство в нову азіатську еру» та її план дій «Вісімкова ініціатива». Після цього розпочала роботу Японо-Індійська спільна дослідницька група (JSG). Ця група, яка складається з представників ділових кіл і наукових кіл, а також урядовців обох країн, всебічно обговорює шляхи зміцнення економічних зв'язків між Японією та Індією. Під час візиту міністра закордонних справ Таро Асо до Індії в січні 2006 року було досягнуто домовленості просувати діалог на рівні міністрів закордонних справ із стратегічної точки зору та серйозно розглянути можливість укладення Угоди про економічне партнерство (EPA) на основі роботи JSG [25].

Як і у випадку з Манмоханом Сінгхом, відносини Японії з владою Індії за часів нового прем'єра, Нарендри Моді, є стабільними та взаємовигідними. У квітні 2018 року відбувся візит Нарендри Моді до Японії в рамках щорічних взаємних візитів між прем'єр-міністрами двох країн, які відбуваються з 2005 року. Під час візиту прем'єр-міністри домовилися співпрацювати в усіх сферах, включаючи проведення нових консультацій на рівні міністрів закордонних справ і оборони (зустріч міністрів «2+2») з метою визначення конкретних сфер співпраці для покращення взаємодії між двома країнами, обговорили початок переговорів щодо японсько-індійської угоди про придбання та перехресне обслуговування військового обладнання (ACSA) [5], досягнення прогресу в проекті високошвидкісної залізниці, прийняття рішень щодо семи проектів, пов'язаних із позиками в ієнах, обговорили подальшу

співпрацю щодо глобальних питань і регіональних проблем, щоб досягти прогресу в реалізації концепції «вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону». Крім того, прем'єр-міністр Абе вперше запросив прем'єр-міністра Моді до свого будинку відпочинку в префектурі Яманасі в якості іноземного сановника, що символізує особливе та багаторівневе партнерство між Японією та Індією [30].

В 2019 році виповнилося п'ять років з моменту підвищення статусу двосторонніх відносин Японії та Індії до «Особливого стратегічного та глобального партнерства». Того ж року японсько-індійські зустрічі на вищому рівні відбулися на полях саміту G20 в Осаці в червні, Східного економічного форуму у Владивостоці у вересні, і пов'язаної з АСЕАН зустрічі на вищому рівні в Бангкоку у листопаді. На цих зустрічах дві країни підтвердили свої наміри співпрацювати з метою досягнення «вільного та відкритого Індо-Тихого океану». Крім того, у листопаді відбулася перша японо-індійська зустріч міністрів закордонних справ та оборони «2+2», де відбувся відвертий обмін думками щодо двосторонньої співпраці у сфері безпеки та оборони; було обговорене багатостороннє співробітництво, таке як Японія – США – Індія та Японія – США – Австралія – Індія; а також регіональні та міжнародні ситуації. Крім того, обидві сторони привітали значний прогрес, який спостерігається в переговорах щодо укладення Японсько-Індійської угоди про придбання та перехресне обслуговування військового обладнання (ACSA) [31].

Підсумовуючи вищесказане, Японія дійсно прикладає зусилля у напрямі розширення активності у регіональних процесах, посилюючи самостійність самої країни та збільшуючи роль у вирішенні регіональних проблем. КРН є одним з основних політичних та торговельних партнерів у регіоні. Незважаючи на політичні розбіжності та безпекові загрози і територіальні суперечки, об'єм торгівлі між двома країнами зростає. Відносини з Південною Кореєю характеризуються необхідністю врегулювання історичних проблем та розбіжностей. Економічна складова відносин між Японією та Південною

Кореєю активно розвивається, навіть не дивлячись на обмеження, які впроваджуються сторонами з політичних мотивів. Щодо відносин між Японією та РФ, основною проблемою залишається питання мирного договору та приналежності Курильських островів, однак через агресивну політику РФ, перемовини щодо обох цих питань зайшли в глухий кут. Індія продовжує залишатись одним з важливих напрямків зовнішньої політики Японії в Азії, однак якщо раніше причиною була важливість Індії як логістичного сегменту морських шляхів постачання та ринку збуту технологій, то тепер сюди додався ще й безпековий фактор, адже і Японія, і Індія входять до ініціативи «Quad».

2.2 Взаємодія Японії з країнами Азії в економічній сфері

КНР. Після завершення холодної війни характер зміни динаміки розвитку Китаю та Японії почав активно набувати позитивних зрушень. Відносини двох країн вступили в період суттєвого перетворення на позитивний бік. В останні роки китайсько-японські відносини перетворилися на складні двосторонні відносини, які характеризуються високим ступенем економічної взаємозалежності та одночасно ускладнюються поглибленням конкуренції в багатьох сферах.

У середовищі мінливої міжнародної обстановки відносини двох країн перебувають у процесі початку довгострокового етапу стратегічного розвитку економічних відносин. Китай та Японія знаходяться в регіоні північно-східної Азії, який у XXI столітті перетворився на один з найбільших центрів міжнародної торгівлі, фінансової діяльності та сучасного промислового виробництва. Завдяки розвиненим економікам двох країн цей регіон дійсно вважається конкурентоспроможним і має високі економічні показники. Більше того, китайсько-японські відносини багато в чому визначають політичний та інвестиційний клімат регіону, від якого залежить геополітична стабільність в Азіатсько-тихоокеанському регіоні [91].

Китай та Японія є ключовими країнами у розвитку Східної Азії, а також другою та третьою економікою світу за обсягом номінального ВВП. При цьому, відносини країн характеризуються одночасним стратегічним

суперництвом та партнерством. Так, для опису японо-китайських відносин використовується відносний термін «холодна політика та гаряча економіка». Згідно з цим політичним словосполученням, треба розуміти, що китайсько-японські відносини мають складний характер взаємодії, в яких одночасно існують серйозні політичні розбіжності та активна економічна співпраця.

На відміну від політичних відносин, Китай та Японія найбільше зацікавлені у стабільних економічних відносинах. Тому для стабілізації відносин та подолання взаємної недовіри країнам необхідно не лише розширювати сферу економіки та торгівлі, а й продовжувати поглиблювати механізми роботи двостороннього військово-політичного співробітництва [90].

З початку XXI ст. економічні відносини між Японією та Китаєм продовжували розширюватися, а вартість двосторонньої торгівлі зростала. Об'єм торгівлі зріс до 168 мільярдів доларів США у 2004 році (зростання на 26,9% порівняно з попереднім роком і приблизно в 2,5 рази більше, ніж показник, зафіксований за п'ять років до цього). Японські інвестиції в Китаї значно зросли в першій половині 2004 фінансового року, досягнувши ¥294,8 мільярдів (зростання на 89,2% порівняно з відповідним показником у першій половині 2003 фінансового року). Це становило 14,6% усіх японських іноземних інвестицій, що значно перевищувало відповідний показник першої половини 2003 року (6,2%). Після того, як Китай став членом Світової організації торгівлі (СОТ) у грудні 2001 року, велика кількість японських фірм не лише зробили Китай своєю переробною та експортною базою, але й розпочали діяльність у країні, намагаючись вийти на китайський ринок. Це свідчить про те, що взаємодоповнюючі японсько-китайські економічні відносини поглиблювались з самого початку XXI ст. Оскільки економічні відносини між двома країнами ставали дедалі тіснішими, важливо було запобігати економічним конфліктам. Японія скористалася двосторонніми консультаційними майданчиками, такими як Японсько-китайська консультація щодо економічного партнерства (рівень віце-міністерств), для

обговорення питань, пов'язаних з торгівлею та інвестиціями, включаючи питання прав інтелектуальної власності в Китаї [24].

Аналізуючи динаміку торговельного балансу Японії та КНР (див. Додаток 2), можна дійти висновку, що обсяг двосторонньої торгівлі між КНР та Японією зростає, але торговельний баланс продовжує залишатись негативним для Японії.

Починаючи з 2020 року, глобальна епідемія COVID-19 сильно вплинула на японсько-китайські економічні відносини. Однак, навіть за таких обставин економічна діяльність між Японією та Китаєм у 2021 році показала кращі показники, ніж у попередньому році, а загальний обсяг торгівлі між Японією та Китаєм (за винятком Гонконгу) склав близько 350,0 мільярдів доларів США у 2021 році (зростання на 14,8% у порівнянні з попереднім роком), а Китай був найбільшим торговим партнером Японії протягом 15 років поспіль. Крім того, згідно з китайською статистикою, у 2020 році прямі інвестиції Японії в Китай становили близько 3,374 мільярда доларів США (зменшення на 9,3% у порівнянні з попереднім роком). Японія посідає третє місце за обсягом прямих інвестицій до Китаю (перше — Сінгапур, друге — Південна Корея, четверте — Нідерланди, п'яте — США). Економічний діалог між Японією та Китаєм тривав, навіть в умовах зменшення кількості прямих комунікацій через поширення COVID-19.

Аналізуючи статистику інвестицій Японії у КНР (див. Додаток 3), можна дійти висновку, що не дивлячись на зниження об'єму японських інвестицій, тенденція японського інвестування в економіку КНР залишається стабільною.

Під час телефонної розмови міністрів закордонних справ Японії та Китаю, яка відбулася в листопаді 2020 року, обидва міністри підтвердили, що вони будуть належним чином сприяти діалогу та практичній співпраці щодо розвитку економічних відносин Японії та Китаю. 15-та японсько-китайська консультація щодо економічного партнерства (рівень заступників міністрів) відбулася в листопаді 2021 р. шляхом відеоконференції, і обидві сторони провели широкий обмін думками щодо питань майбутньої співпраці між

Японією та Китаєм, наприклад, про поточний стан економік обох країн, бізнес-середовище, торгівлю сільськогосподарською продукцією, інтелектуальну власність, а також взаємодію в рамках СОТ. Японія знову підняла питання законних ділових інтересів японських компаній і забезпечення справедливих і конкурентних умов, а також рішуче закликала до негайного зняття обмежень на імпорт японських харчових продуктів. Крім того, як економічний обмін на рівні приватного сектору, у грудні відбувся сьомий діалог лідерів японсько-китайського бізнесу (японо-китайський саміт генеральних директорів найбільших корпорацій) [32].

РФ. Економічні відносини між Японією та Російською Федерацією на початку ХХІ ст. стрімко розвивались завдяки сприятливим умовам, включаючи високі показники російської економіки та підвищений інтерес до бізнесу з Росією з боку приватного сектору Японії. Двостороння торгівля у 2004 році зросла приблизно на 50% порівняно з попереднім роком, досягнувши об'єму майже в 9 мільярдів доларів США, що є найвищим обсягом за всю історію, включно з часами Радянського Союзу. Уряд Японії працював над вирішенням проблем, з якими стикаються підприємства японського приватного сектору під час ведення бізнесу з Росією, шляхом різноманітних міжурядових консультацій. У червні 2004 року уряд офіційно ініціював роботу Японсько-російської організації сприяння торгівлі та інвестиціям, яка підтримувала підприємницьку діяльність шляхом надання інформації та консультацій бізнесу. У рамках підтримки економічних реформ в Росії уряд Японії організовував курси з менеджменту, навчальні програми в Японії та курси японської мови через Японські центри. В енергетичній сфері розвивались проекти трубопроводів «Сахалін-1» і «Сахалін-2» за участю японських компаній[24]. Загалом на Росію, як і раніше, доводиться відносно невелика частина загального імпорту енергоносіїв Японії. Частка Росії в японському імпорті сирої нафти становить близько 5% (5,8% у листопаді 2021 р.). Росія є четвертим за значимістю постачальником ЗПГ до Японії (8% потреб) після Австралії (35%), Малайзії (13%) та Катару (12%) [70].

Економічна взаємодія двох країн не обмежується енергетичною сферою. У рамках запропонованого у травні 2016 р. японським прем'єром плану співробітництва з восьми напрямків розвивається близько 100 взаємовигідних спільних ініціатив. На окрему згадку заслуговує сфера транспорту, де використовується російський транзитний потенціал для перевезень японських вантажів, що поставляються до Європи. Наприклад, у 2019 р. країни розпочали тестові контейнерні перевезення по залізниці Транссибу, що дає Японії надію наростити обсяги поставок вантажів, що прямують до Європи. Однак сторони демонстрували відмінності в підходах до інвестиційної співпраці: якщо Росія наголошує на мегапроектах у сфері інфраструктури, Японія – на соціально значущі проекти, що покращують її імідж у Росії та сприяють досягненню мети підписання мирного договору з РФ.

Зовнішньоторговельний оборот РФ у 2020 році становив 584 млрд. дол., що на 25% (на 116 млрд. дол.) більше у порівнянні з попереднім 2019 роком. Обсяг експорту за підсумками року становив 357 млрд. дол., збільшившись на 25% (на 71 млрд. дол.) порівняно зі значенням 2016 року. Обсяг імпорту також збільшився і за підсумками 2020 року становив 227 млрд. дол. Приріст порівняно з 2019 роком становив 24% (45 млрд. дол.). Частка росії у зовнішньоторговельному обороті Японії незначна. У 2020 році частка РФ в японському експорті склала 0,9% (2016 -0,8%), в імпорті – 2,1% (2016 – 1,9%) [91].

Південна Корея. Виходячи з структури торгівлі обох держав, країни є сталими економічними партнерами (незважаючи на значні політичні суперечки) з 2001 року Південна Корея є третім за величиною торговим партнером Японії, що свідчить загальний обсяг товарообігу між двома країнами. У 2020 році загальний обсяг двосторонньої торгівлі зріс до 9,3 трлн єн. Більший обсяг товарообігу в Японії тільки з Китаєм (35,1 трлн єн) та США (24,5 трлн єн).

У 2018 році експорт скоротився на 3,1% у річному обчисленні до 5,8 трлн єн, а імпорт зріс на 12,6% до 3,6 трлн. єн, що призвело до позитивного сальдо торговельного балансу в 2,2 трлн. ієн.

Основу експорту до Південної Кореї становлять напівпровідники та устаткування їх виробництва, устаткування виробництва плоских дисплеїв, хімічні продукти тонкого органічного синтезу та оптичні пристрої. Водночас основними об'єктами імпорту є нафтопродукти, листовая сталь, напівпровідники, автомобільні деталі та хімічні продукти. Подібність між імпортною та експортною продукцією зумовлена схожістю організації промисловості в Японії та Південній Кореї, де застосовується принцип «горизонтальної торгівлі». Спеціалізована продукція компаній у таких секторах промисловості двох країн, як напівпровідники та інші електронні компоненти, а також транспортне обладнання, імпортується та експортується в обох напрямках, забезпечуючи зміцнення партнерських відносин у різних галузях виробництва [100].

Великою популярністю користуються і туристичні поїздки з Японії до Кореї та з Кореї до Японії. У 2018 році кількість південно-кореїців, які відвідали Японію, зросла на 5,6% у річному обчисленні, досягнувши 7,5 млн осіб, що стало новим рекордом. У тому ж році кількість японців, які відвідали Південну Корею, збільшилася майже на 30%, досягнувши 2,9 млн. чоловік. Це був перший рік, коли кількість туристів, які подорожували між двома країнами, перевищила 10 мільйонів людей.

Індія. Найбільшою економічною державою Південної Азії по праву вважається Індія, яка початку 2000-х гг. демонструє стійкі темпи економічного зростання – від 5% до 7% щорічно. До 2019 р. ВВП країни зріс більш ніж удвічі і, за оцінками Світового економічного форуму, до 2030 р., як мінімум, подвоїться з нинішніх 2,6 трлн дол. до приблизно 5–6 трлн дол. США. З великою ймовірністю, Індія в 2030 р. або раніше стане третьою економікою світу, якщо збереже поточні темпи розвитку. На даний момент обсяги взаємної торгівлі з Японією невеликі (близько 17 млрд дол. США), так само як і

показники інвестиційної активності (близько 5 млрд дол. японських інвестицій за 2018 рік – першу половину 2020 року, всього з 2000 року – близько 30 мільярдів); про індійські точні дані немає [100].

Основними економічними партнерами і Японії, і Індії є інші країни – США, Китай, Австралія, держави Західної Європи, Південної та Південно-Східної Азії. Проте активні кроки, спрямовані на перспективу, все ж таки робляться, оскільки сторони розуміють – майбутня геополітична конфігурація в Південно-Азіатському регіоні багато в чому залежить від їхніх зусиль. Сьогодні найбільшим, мабуть, суттєвим проектом, реалізація якого вже розпочалася, можна вважати будівництво високошвидкісної залізничної магістралі Ахмедабад-Мумбаї (близько 500 км). З 2015 р. Японія вклала в цей проект близько 12 млрд дол. за його загальної вартості 15 млрд. Природно, цим маршрутом ходитимуть потяги японського виробництва, ремонт і технологічне обслуговування здійснюватимуться за японськими стандартами за допомогою японського обладнання.

Тим не менш, Індія поки що з обережністю ставиться до амбіцій великих японських корпорацій на території країни, оскільки це може призвести до надмірної залежності від них. Пріоритет віддається проектам із значною (до 30%) участю індійського капіталу. Насамперед йдеться про виробництво автомобілів. На території країни діють автомобілебудівні підприємства таких компаній, як Хонда, Ямаха, Сузукі, Ізузу, Тойота, Ніссан. Японія також інвестує у фармацевтичну промисловість Індії (зазвичай важливу для індійського експорту), виробництво продуктів харчування, сферу послуг.

Аналізуючи структуру японських інвестицій в Індії (див. Додаток 4), можна дійти висновку, що Японія створила збалансований та диверсифікований інвестиційний портфель в Індії, що забезпечує безпечне та стабільне планування інвестиційного клімату.

Активну участь японські компанії беруть у проектуванні та будівництві промислового коридору Делі-Мумбаї, масштабного проекту, спрямованого на активний розвиток низки бідних індійських провінцій, створення на їх

територіях виробничих та освітніх кластерів, електростанцій, сучасної транспортної інфраструктури, покращення житлових умов населення.

Безперечно, потенціал японо-індійського співробітництва з основних напрямів, перелічених у статті, досить великий. Але поки що до показників взаємної торгівлі обох сторін з Китаєм окремо (Індія – 84 млрд дол. у 2019 р., Японія – 327 млрд. дол.) ще далеко. Ситуацію ускладнюють як геополітичні фактори (боротьба за лідерство в Південно-Азіатському регіоні), так і законодавчо-бюрократичні (з боку Індії; маються на увазі складність та заплутаність місцевих законів з точки зору регулювання діяльності іноземних інвесторів [77]). Крім того, як і раніше, в Індії, незважаючи на зусилля уряду, зберігається велике соціальне розшарування, виражене в пережитках кастової системи. Це ускладнює ведення бізнесу для японських компаній, яким необхідно враховувати національно-релігійні особливості країни та закладати це в список можливих витрат.

Отже, Японія, яка бідна на природні ресурси, змогла дуже успішно за останні роки інтегруватися у світову економіку. Спочатку Японія перетворилася на світовий центр обробної промисловості, потім набули розвитку технологічні галузі. Сьогодні Японія є однією з найзначніших торгових держав у сучасній економіці. Економіка Японії багато в чому залежить від імпорту палива та промислової сировини. На сьогоднішній день структура імпорту істотно змінилася: пріоритет надається більшій кількості готової продукції, ніж на імпорт сировинних продуктів. Не можна не відзначити той факт, що для Японії на всіх етапах її становлення характерно було позитивне сальдо торгового балансу. Однак, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Японії, що забезпечувало протягом багатьох років надходження фінансів в економіку країни, має тенденцію до зниження.

2.3 Відносини Японії і країн Азії в безпековій сфері

КНР. Домовленості між Японією та Китаєм у галузі ядерної безпеки та боротьби з наслідками стихійних лих можна вважати єдиним успішним напрямом, що розвивається і однаково залучає всі сторони до співпраці у сфері

безпеки. Іншим більш-менш значущим прикладом можна було б назвати переговори Японії та Китаєм щодо створення механізму запобігання випадковим зіткненням у морі в межах своєї розширеної зони ППО та перетину з зонами ППО сусідів, а також обміну інформацією відповідного характеру, проте Китай раніше оголосив про розширення своєї зони ППО в односторонньому порядку, і консультації не призвели до жодного компромісу. Все це дає підстави навіть самим державам трійки «Японія - США - КНР» висловлювати занепокоєння щодо послаблення як тристоронньої співпраці, що включає США як союзника Японії, так і двостороннього діалогу КНР - Японія.

Приводом для особливої тривоги стала для Японії напруженість навколо островів Сенкаку. З квітня 2020 р. судна берегової охорони Китаю заходили до прилеглих до островів акваторії Східнокитайського моря практично щодня. У липні 2020 р. Японія подала протест до КНР проти появи в територіальних водах поблизу Сенкаку китайських суден, що затрималися там понад 39 годин, що стало рекордом за тривалістю з того часу, як Японія націоналізувала острови в 2012 р. [48].

Не залишилася непоміченою у Токіо і та ситуація, що складається у світі, що може призвести до зміцнення військових зв'язків між Китаєм та Росією, про це заявив японський уряд у щорічній доповіді міністерства оборони «Біла книга», опублікованій у липні 2022 р [83]. Згідно з доповіддю, Китай розширює свою військову діяльність як у морській, так і в повітряній сферах, особливо у Східнокитайському морі, і «робить односторонні та примусові спроби змінити статус-кво на основі своїх власних тверджень». У доповіді наголошується, що військова діяльність Китаю, поряд із «недостатньою прозорістю» в оборонній політиці країни, є «предметом серйозної стурбованості» для регіону та міжнародної спільноти.

Щоб відреагувати на дедалі серйознішу ситуацію з безпекою навколо Японії, у документі побічно міститься заклик до збільшення оборонного бюджету, який уже давно обмежений приблизно 1% ВВП країни або близько

5 трлн ієн (\$36,2 млрд). Згідно з доповіддю, серед країн G7, Австралії та Південної Кореї витрати Японії на оборону у відсотковому відношенні до ВВП є найнижчими [83].

РФ. Серйозні проблеми, що перешкоджають поліпшенню російсько-японських відносин та прогресу переговорів про укладення мирного договору, зберігаються у військово-політичній галузі. Статус Японії як союзника США накладає на неї особливі зобов'язання у військовій та дипломатичній сферах. Як неодноразово заявляли в РФ, розширення військової взаємодії між Японією та США, включаючи закупівлю та спільну розробку нових систем озброєнь та військової техніки, перешкоджає тіснішому російсько-японському співробітництву [70].

Окремою темою російсько-японських переговорів у 2013–2019 роках. постало питання можливості розміщення американських військових об'єктів на південних Курильських о-вах у разі передачі їх Японії після укладання мирного договору. У 2016 р. наявність такої можливості підтверджував генеральний секретар Ради безпеки Японії С. Яті. Однак у 2018 р. прем'єр-міністр Абе під час переговорів з президентом В. Путіним пообіцяв не розміщувати американські бази на островах.

Здається, будь-які заяви японської сторони щодо цього вимагатимуть серйозного документального підкріплення, а також згоди американських союзників, які мають право розміщувати свої бази в будь-якій точці Японії, гарантоване договором про безпеку. У свою чергу, російська військова активність на південних Курилах викликає протести в Японії. А РФ заявляє, що її збройні сили можуть здійснювати будь-які дії на своїй території. Занепокоєння РФ викликає і розміщення біля Японії систем протиракетної оборони (ПРО) американського виробництва. Системи ПРО, що дислокуються на Японських островах з 2004 р., включають елементи протиповітряної оборони морського базування – кораблі, оснащені системами «Aegis», зенітно-ракетні комплекси «Patriot PAC-3», а також радары та пускові установки 18 ПРО «FPS-5», які були розміщені у 2018–2019 роках.

Токіо заявляв про наміри прискорити закупівлю у США систем ПРО Aegis Ashore. Японія неодноразово запевняла російську сторону, що системи ПРО на її території спрямовані виключно на вирішення оборонних завдань: головним чином, на відбиття можливого ракетного нападу з боку КНДР [15].

Російсько-японському зближенню перешкоджають і неформальні зобов'язання Японії займати на дипломатичній арені позицію щодо Росії, солідарну із країнами Заходу. Незважаючи на те, що прем'єр-міністр Абе, попри несприятливі зовнішні умови, намагався реалізувати позитивний порядок денний у відносинах з Росією, у Японії уважно стежать за тим, щоб дії її сучасного лідера, Фуміо Кісиди, не викликали роздратування у західних партнерів. У практичному плані це виявляється у регулярних консультаціях Японії зі США щодо розвитку відносин з Росією.

Південна Корея. У Північно-Східній Азії є низка довготривалих факторів, що посилюють напруженість у сфері міжнародної безпеки. Одним із них є непроті відносини Японії з обома державами на Корейському півострові. Історія залишила важкий тягар у відносинах Японії з Південною Кореєю у вигляді двох найбільш гострих на сьогоднішній день проблем. Одна з них – проблема іанфу («жінок для втіхи та заспокоєння» – десятків тисяч кореянок, викрадених під час війни на Тихому океані в японські прифронтові борделі). Інша – гостра, з неясними перспективами вирішення суперечка з приводу територіальної приналежності групи островів у Японському морі. В даний час острови (Такесіма японською, Токто корейською) контролює Південна Корея, яка відкидає будь-які претензії на них з боку Японії. Сеул довго і наполегливо вимагав від Токіо принесення повноцінних вибачень за зганьблені під час окупації честь і гідність мешканок півострова, а також матеріальної компенсації декільком десяткам жінок похилого віку за моральну та фізичну шкоду [7].

Токіо заперечував існування такої проблеми, наголошуючи, що її було вирішено за нормалізації двосторонніх відносин у 1965 р. 28 грудня 2015 р. міністри закордонних справ Японії (Кісиди Фуміо) та Південної Кореї (Юн Бен

Се) підписали у Сеулі угоду про врегулювання цієї проблеми, Передбачаючи виплату Японією 1 млрд ієн (8,22 млн дол.), що залишаються живими «жінкам для втіхи», потім прем'єр міністр Абе по телефону приніс особисті вибачення президенту Пак Кин Хе. Угода офіційними особами обох країн подавалась як «остаточна та необоротна».

Індія. Між Японією та Індією розвивається співробітництво у сфері безпеки та військового співробітництва. У 2011 р. відбулася інституціоналізація тристороннього стратегічного діалогу Японія-Індія-США, присвяченого питанням підтримки балансу сил та безпеки на Індо-Тихоокеанському просторі. З 2014 р. Японія є учасником навчань «Малабар», які Індія проводить із США, а також вона традиційно бере участь у навчаннях RIMPAC. Крім цього, у прийнятій за підсумками саміту С. Абе та Н. Моді у 2014 р., сторони домовилися зробити японську участь у навчаннях «Малабар» та двосторонні військові навчання регулярними. З 2015 р. розпочався тристоронній діалог між Індією, Японією, та Австралією [66].

У 2010 р. між Індією та Японією вперше було проведено діалог «два плюс два» за участю заступників міністрів закордонних справ та безпеки, а у 2018 р. такий діалог став проводитись на міністерському рівні. Подібний формат Індія підтримує лише зі США та Японією, а Японія – з низкою ключових партнерів, що показує стратегічну значущість та особливий статус цього діалогу для обох країн [68].

З листопада 2017 р. Японія та Індія беруть участь у відновленому форматі чотиристоронніх консультацій у галузі безпеки спільно зі США та Австралією – «Quad». Насамперед цей формат націлений на обговорення питань безпеки на Індо-Тихоокеанському просторі та протидії зміні регіонального порядку, яку намагається здійснити Китай як за допомогою військово-політичного інструментарію (наприклад, у Південно-Китайському морі), так і за допомогою Ініціативи «Один пояс – один шлях» [68].

Індія, як і раніше, декларує позаблоковий статус, у певних аспектах продовжуючи політику «неприєднання», що активно проводилася у другій

половині ХХ ст. Це означає, що Індія як країна, враховуючи її економічний потенціал і культурне багатство, має хороші шанси створити рівновіддалену модель співпраці з основними світовими державами та ефективно балансувати між різними геополітичними полюсами.

Кооперація у сфері безпеки між Японією та Індією досить ефективно розвивається – сторони організують спільні військові навчання на морі, працює формат «два плюс два» – щорічні обміни візитами міністрів оборони та закордонних справ. Але одним із найважливіших чинників розвитку інститутів договірної співробітництва став мирний атом. У 2016 р. між Японією та Індією було підписано «Угоду про співпрацю у сфері мирного використання мирної ядерної енергії» [4]. Індія стала першою країною зі списку тих, хто не підписав Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), з якою Японія потенційно готова обмінюватися ядерними технологіями для мирних цілей [68].

Висновки до розділу 2

Розглядаючи динаміку японських дій, варто наголосити на тому, що країна проводить стратегію перестраховування (hedging) щодо країн Азії, в рамках якої зовнішня політика спрямована на залучення Китаю та РФ, але також на стримування китайської та російської військової могутності за допомогою союзу зі США. В результаті Японія фактично стала проводити стратегію балансування по відношенню до Китаю: з одного боку, зміцнення економічних відносин з азіатським партнером; та з іншого, нарощування військової могутності сил самооборони та співробітництво зі США в оборонній сфері. Більше того, японські лідери вважають, що підтримка відносин із США та Китаєм дозволить їм не допустити ігнорування інтересів Японії при розвитку американо-китайських відносин.

Щодо економічної сфери, варто зазначити, що для Японії країни Азії є важливими торговельними партнерами з величезними об'ємами

двосторонньої торгівлі, навіть незважаючи на суттєві політичні розбіжності або навіть територіальні суперечки.

Особливість підходу Японії до розвитку міжнародних контактів у сфері військової безпеки з країнами Азії полягає у наявності конституційних обмежень, які не дають розвинути співпрацю на повну. Однак, 9 стаття Конституції Японії вже зазнавала поправок, які, зокрема, дозволяють Японії застосовувати війська за межами держави, однак лише в гуманітарних та логістичних цілях, не вступаючи в безпосередні бойові дії. Японія має територіальні суперечки з декількома азійськими країнами, і наявність одного з найпотужніших та найсучасніших військових флотів у світі дозволяє їй бути готовою до відстоювання кордонів та протистояння загрозам піратства та контрабанди в регіоні. Маючи загрози одночасно з боку КНР, КНДР та РФ, Японія поглиблює союзницькі взаємовідносини зі США та країнами, що входять до ініціативи «Quad».

Хоча Токіо взаємодіє з союзними державами регіону переважно через військові навчання, поступово безпекова комунікація розширюється, охоплюючи такі сфери, як інфраструктура, телекомунікаційні системи (зокрема, 5G), кібербезпека, захист інтелектуальної власності та заходи реагування на пандемію COVID-19.

РОЗДІЛ 3 ВІДНОСИНИ ЯПОНІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ У XXI СТ.

3.1. Відносини в політичній сфері між Японією та ЄС

Як заявив у 2000 році міністр закордонних справ Японії Коно Йохей, «перше десятиліття XXI століття буде декадою європейсько-японського співробітництва» [55]. Однак розвиток міжнародних відносин після 11 вересня 2001 року підтвердив збереження американського лідерства в умовах боротьби з тероризмом, яке поширювалося практично на всі сфери політики та економіки.

Разом з розвитком відносин між ЄС та Японією, продовжувалось напрацювання документальної бази відносин. Гаазька декларація 1991 року, в якій окреслювалось співробітництво Японії та ЄС, була доповнена прийнятим у грудні 2001 року конкретнішим «Спільним планом співробітництва між ЄС та Японією» [72]. Цей обширний документ визначив понад сто областей можливого співробітництва: від миротворчості до наукового обміну, які були розділені на чотири розділи: підтримання миру та безпеки, зміцнення економічного та торговельного партнерства, увага глобальних та соціальних змін, зближення народів та культур. Документ носив всеосяжний характер [13].

Співпраця в різних сферах між Японією та ЄС активізувалася у 2002 році завдяки реалізації Плану дій щодо співпраці між ЄС та Японією, прийнятого на десятому саміті Японія-ЄС у грудні 2001 року. Президент Європейської Комісії Романо Проді відвідав Японію у квітні, провівши переговори з прем'єр-міністром Дзюнітіро Коїдзумі, а також ставши першим президентом Європейської комісії, який звернувся до японського парламенту. Прем'єр-міністр Коїдзумі провів широку дискусію з прем'єр-міністром Данії Андерсом Фог Расмуссеном, головуєчим в ЄС, і президентом Європейської комісії Проді на одинадцятому саміті Японія-ЄС, який відбувся в Токіо в липні 2001 року. На саміті вони обмінялися думками щодо заходів боротьби з тероризмом, регіональної ситуації на Близькому Сході, в Афганістані та

Північній Кореї, проблем навколишнього середовища, Світової організації торгівлі (СОТ) та інших питань, а Японія та ЄС домовилися посилити співпрацю з метою вирішення основних проблем, що стоять перед міжнародною спільнотою, та розвитку стратегічного партнерства. Четвертий круглий стіл бізнес-діалогу між Японією та ЄС відкрив нові можливості лідерам Японії та ЄС, представники японського та європейського бізнесу наголосили на важливості зміцнення економічних відносин між Японією та ЄС. На саміті в липні лідери домовилися створити Керівну групу для виконання Плану дій. Відтоді План дій неухильно виконується. В економічній сфері з метою збільшення торгівлі та інвестицій між Японією та ЄС, третім за величиною торговим партнером Японії та одним з найбільших інвестиційних партнерів, у січні 2001 року набула чинності Угода про взаємне визнання (MRA) між Японією та Європейським співтовариством (ЄС) [6]. Розширено діалог про регуляторні реформи між Японією та ЄС, який проводиться з 1994 року з метою покращення бізнес-середовища в Японії та ЄС [23].

Як продемонстрував 15-й саміт ЄС – Японія, проведений у квітні 2006 року в Токіо, погляди Японії та ЄС на проблеми міжнародних відносин практично збігаються. ЄС та Японія повністю погодилися сформулювати спільну позицію щодо врегулювання ситуацій в Ірані, Іраку, Палестині, Афганістані, КНДР, Шрі-Ланці, на Балканах. Вони продемонстрували спільність підходу до Росії та Білорусії. Єдине, у чому вони розійшлися, це питання про скасування з боку ЄС ембарго на експорт зброї до Китаю, проти чого Токіо різко заперечував.

Необхідність багатостороннього підходу до вирішення насамперед економічних, але також і політичних проблем та питань безпеки підкреслюється майже в кожному підсумковому документі за результатами самітів. Важливість залучення широкого кола гравців у вирішення економічних проблем також неодноразово підкреслювалася у відповідних заявах. Акцент на багатосторонньому підході в документах за результатами самітів корелює з припущенням, що ЄС наділяє статусом стратегічного

партнера ті держави, які можуть сприяти реалізації його поглядів на ідеальний стан міжнародного ладу.

Це можна вважати непрямим свідченням того, що просування останньої концепції у європейському політичному дискурсі справді здійснюється через систему привілейованих статусів і Японія відіграє у цьому важливу роль. У 2005 р. партнерство Брюсселя і Токіо було названо не «стратегічним», а «ефективним». Раніше, наприкінці 2004 року, в ЄС розгорнулася гостра дискусія щодо можливості зняття ембарго на постачання зброї до Китаю, яка була накладена після подій на площі Тяньаньмень у 1989 році [24].

Позиція Токіо знайшла відображення у спільних заявах сторін за результатами самітів 2005–2010 років, причому у документі 2005 р. цьому питанню присвячено один із перших пунктів. Відносини було названо стратегічними знову у 2008 році.

Наступного, 2011 року, стосунки між ЄС та Японією були охарактеризовані як близьке партнерство [44]. У 2012 р. саміт не відбувся, а вже з 2013-го японо-європейському партнерству повернули визначення стратегічного, яке збереглося до 2018 року. Можна знайти причинно-наслідковий зв'язок між позицією Японії щодо зняття європейського ембарго щодо Китаю та риторики спільних комюніке, прийнятих за результатами самітів.

Існує думка, що концепція «стратегічного партнерства» є прагматичним інструментом ЄС, спрямованим на нівелювання нормативно-ціннісних розбіжностей з низкою контрагентів. Зазвичай серед таких називають Китай та Росію. Однак цей випадок демонструє, що і між партнерами-однодумцями можуть з'являтися суттєві протиріччя. Структура, задана формальними або неформальними обмеженнями стратегічного партнерства, дозволяє якщо не вирішувати, то щонайменше зробити все можливе для подолання суперечок.

У разі питання про зняття ембарго розбіжності між Японією та ЄС мали тимчасовий та неглибокий характер і були досить швидко усунуті. У відносинах ЄС із Китаєм чи Росією протиріччя значно глибші. Однак за всієї

непримиренності позицій з Росією щодо приналежності Кримського півострова та війни в Україні, співробітництво між ними призупинено і звужено, але зв'язки не розірвані. Можна припустити, що якщо ідеологічний вимір концепції стратегічних партнерств передбачає індоктринацію третіх країн у європейську систему цінностей, її прагматичне значення полягає у створенні неформальних структур, які дозволяють з урахуванням довірчих відносин вирішувати конфлікти з ключовими світовими гравцями з більшою чи меншою мірою ефективності.

Велика увага на щорічних самітах приділяється таким питанням, як необхідність розвитку діалогу у сфері реформ регулювання, стандартів митних процедур та фінансових операцій. З цими проблемами пов'язана й увага, яку саміти приділяють питанням взаємних інвестицій.

Попри те, що на офіційному рівні відносини з ЄС посідають все більше місце в японській політиці, сприйняття Союзу все ще залишається досить неоднозначним. Зберігається інерція надання традиційної важливості відносин з великими країнами Європи – Великобританією, Францією, Німеччиною, Італією. У Токіо, ймовірно, досі немає повної ясності щодо механізму прийняття загальноєвропейських рішень, чому чималою мірою сприяє складність бюрократичної системи Союзу. Переключення уваги Японії з ЄС на двосторонні відносини стимулювало і провал конституційного референдуму.

Хоча Японія і говорить про ЄС як про «сильного партнера», відносини з Брюсселем не є політичним пріоритетом, який можна порівняти з відносинами з США чи Китаєм. З одного боку, це визначається «благополуччям» відносин з ЄС та відсутністю в них серйозних проблем, з іншого – збереженням тісної прив'язки японської політики до США та особливою увагою, яку Японія приділяє відносинам із сусіднім Китаєм. До цього можна додати, що відмінності в політиці країн ЄС щодо вторгнення США до Іраку значною мірою підірвали готовність Японії мати справу з ЄС як з представником єдиної Європи.

17 липня 2018 р. Японія та Європейський Союз підписали два основні документи, покликані надати новий імпульс відносинам: Угоди про вільну торгівлю та стратегічне партнерство [38]. Якщо перший документ – класична угода формування преференційного економічного режиму, то зміст другого більш розпливчастий. Сторони заявили, що він створить базу для поглиблення політичного співробітництва на основі спільних норм і цінностей, таких як права людини, демократія і верховенство закону.

Угода про економічне партнерство відображає нагальну необхідність співробітництва ЄС та Японії з метою забезпечення їхньої економічної безпеки як на двосторонній, так і на багатосторонній основі. Угода дозволяє підприємствам та споживачам по всій Європі та в Японії скористатися найбільшою відкритою торговою зоною у світі.

Угода про стратегічне партнерство створює міцнішу основу для розвитку глибоких політичних зв'язків та зв'язків у сфері безпеки між Японією та ЄС. Угода є юридично обов'язковим пактом, що охоплює не тільки політичний діалог і політичне співробітництво, але й співробітництво з регіональних та глобальних проблем, включаючи навколишнє середовище та зміну клімату, політику в галузі гуманітарного розвитку, кібербезпеки, ліквідацію наслідків стихійних лих, нерозповсюдження ядерної зброї.

Загальні цілі сторін асоціюються з розвитком секторального співробітництва за такими напрямками, як регулювання торгівлі та інвестицій, охорона навколишнього середовища, енергетика, кібербезпека, наука та технології. Щодо ширшої міжнародно-політичної проблематики вони відзначають участь ЄС в азійських справах та Японії в європейських, узгоджену підтримку ініціатив у міжнародних організаціях – ООН, СОТ, ОЕСР, спільна участь у підготовці та проведенні регіональних форумів: АСЕМ, Регіонального форуму АСЕАН.

Таким чином, відносини ЄС і Японії отримали позначення «стратегічних» з ініціативи Брюсселя, і подібний статус підкреслює значимість спільного просування цінностей і міжнародних норм через

глобальні та регіональні багатосторонні організації. Він також забезпечує підтримку неформального каркасу взаємодії, що дозволяє згладити протиріччя, що виникають щодо двосторонніх питань та відносин із третіми країнами.

3.2. Економічне співробітництво Японія - ЄС

У науковій літературі економічна політика Японії досі привертала левову частку уваги вчених. Це цілком зрозуміло і пов'язане з економічними успіхами країни, але водночас більшість досліджень носять дуже специфічний характер. Навіть коли увага вчених була звернена на міжнародну сферу, вони обмежувалися аналізом відносин Японія – США та Японія – Східна Азія. Існуюча література значною мірою ігнорувала аналіз поведінки Японії у механізмах глобального управління, особливо дій у відповідь на недавні зміни у глобальному балансі сил та їх вплив на архітектуру глобального управління. Ці нещодавні зміни у глобальному порядку та архітектурі глобального управління призвели до нового етапу співробітництва між ЄС та Японією, пов'язаного з підписанням декількох угод щодо стратегічного та економічного партнерства [16].

У січні 2002 року набула чинності так звана Угода про взаємне визнання між Японією та ЄС, яка регулює взаємний доступ товарів на ринки сторін у сфері телекомунікаційного та радіообладнання, електротоварів, хімічних товарів та медичних препаратів [6]. Угода визнавала норми регулювання якості та безпеки товарів однією стороною для іншої. У 2003 році було досягнуто домовленості про рівний підхід до торговельної конкуренції та інвестиційної активності [1].

Прем'єр-міністр Коїдзумі у січні 2003 року закликав до дворазового збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій у Японію за п'ять років, що було підтримано самітом ЄС-Японія у травні того ж року. У рамках існуючих домовленостей сторони підписали низку угод, що регулюють відносини у конкретних галузях економічного та культурного співробітництва.

Японія є одним із найбільших інвесторів в економіку країн ЄС. У 2006 році на неї припало 6,2 млрд. євро прямих іноземних інвестицій, що можна порівняти з японськими капіталовкладеннями в США. Що ж до інвестицій ЄС у Японію, вони досить довго стримувалися тими труднощами, які переживала японська економіка на зламі століть. Щойно японська економіка знову увійшла у фазу стабільного розвитку, прямі інвестиції ЄС у Японію почали значно випереджати японські інвестиції до Європи. У 2006 році європейські інвестиції в Японію склали 10,9 млрд. євро, хоча кумулятивно японські інвестиції в ЄС на кінець 2006 року практично зрівнялися з європейськими капіталовкладеннями в економіку Японії – японські інвестиції в ЄС склали 87 млрд. дол. проти 88 млрд. євро японських інвестицій в економіку країн ЄС [94].

Проблеми заохочення взаємних інвестицій стали одним із основних питань, що обговорюються на зустрічах різного рівня між ЄС та Японією. Насамперед це стосується взаємної гармонізації існуючих законів та регулюючих актів та усунення основних перешкод розвитку взаємних інвестицій та насамперед існуючих у Японії норм і правил, які стосуються діяльності іноземних компаній. Зокрема, Токіо взяв на себе зобов'язання пом'якшити та прискорити імміграційні процедури для європейських інвесторів та бізнесменів, полегшити доступ до японських портів для суден із вантажами з ЄС, розглянути питання, пов'язані зі створенням та діяльністю в країні компаній зі спільним капіталом.

Зі свого боку, ЄС вживає заходів для регулювання загальних для Союзу правил, що стосуються отримання прибутку та відшкодування втрат на всьому економічному просторі ЄС, для спрощення митних процедур, для створення спільної патентної системи тощо. На 13-му Саміті ЄС – Японія, сторони підтвердили свою готовність сприяти розширенню взаємних інвестицій та, зокрема, приділили особливу увагу розширенню формату зустрічей, семінарів та виставок, що сприяють обговоренню економічних питань та розширенню капіталовкладень. Для активізації інвестиційних потоків були запропоновані

такі заходи, як проведення симпозіумів та семінарів з проблем інвестицій, двосторонні візити делегацій, що досліджують інвестиційний клімат, включаючи представників місцевих урядів та приватного сектору, зміцнення обміну інформацією та досвідом, інтенсифікація роботи Центру з промислового співробітництва [65].

У взаєминах Японії та ЄС традиційно домінують економічні питання. Залежність їхніх економік від зовнішньої торгівлі та інвестицій має важливе значення тому, що загрози їх становищу у світовій економіці можуть мати серйозні наслідки для їхнього зростання, процвітання та, зрештою, безпеки. Аналізуючи проблему економічної безпеки у відносинах ЄС та Японії, викладену в Угоді про економічне партнерство [2], слід наголосити, що ця угода є дуже відчутним, важливим продовженням конкретної співпраці між партнерами, ознакою тісного зближення європейських та японських підходів до економічної безпеки.

Європейців та японців часто називають «природними» партнерами. Протягом багатьох років Європа займала відносно скромне місце у зовнішній політиці Японії, принаймні, порівняно з такими ключовими дипломатичними партнерами, як США та азійські сусіди Японії. Найголовнішою причиною цього була географічна віддаленість. Кінець Холодної війни сприяв розвитку японсько-європейських зв'язків. Сфера взаємодії та співробітництва Японії з Європою продовжувала розширюватися, виходячи за межі торгівлі та інвестицій, охоплюючи сфери безпеки та співробітництва не лише з ЄС, а й з НАТО [47].

У листопаді 2012 р. ЄС видав Європейській комісії мандат на початок переговорів щодо Угоди про економічне партнерство з Японією [80, 2]. За підсумками 18 раундів переговорів сторони досягли політичної угоди до 6 липня 2017 р. Текст угоди остаточно узгодили до грудня 2017 р., після чого її було підписано 17 липня 2018 р. на саміті ЄС – Японія в Токіо, а з 1 лютого вона 2019 р. набула чинності [38].

На відміну від переговорів ЄС із США та Канадою, переговори щодо Угоди про економічне партнерство між Японією та ЄС не зустріли критики з боку організацій громадянського суспільства і тому стали «винятковим» випадком для ЄС. Є чотири причини, які пояснюють ситуацію. По-перше, основна увага в Угоді про економічне партнерство, як і раніше, приділяється таким «старим» питанням, як зниження мит на автомобілі, електроніку та сільськогосподарську продукцію. По-друге, угода не містить новаторських пропозицій, які є в угодах зі США і Канадою. По-третє, Японія не має відповідних ресурсів, щоб встановлювати свої правила і це ставить Японію відносно оборонну позицію. Зрештою, масштаби торгівлі Японія – ЄС порівняно з торгівлею ЄС – США дуже скромні. Названі причини призвели до відносно швидкого ухвалення Угоди про економічне партнерство між Японією та ЄС [47].

Угода про економічне партнерство включає зобов'язання не тільки про торгівлю товарами та послугами, а й про заохочення двосторонніх інвестицій. Згідно з останніми оцінками очікується, що вплив Угоди буде збалансованим, із значними вигодами для ЄС у таких секторах, як агропродовольчий, текстильний та сектор експорту шкіряних виробів. Жоден сектор ЄС не зазнає втрат. Угода, як очікується, збільшить ВВП ЄС на 0,14 % та загальний експорт до Японії – на 13 млрд євро до 2035 р. Угода забезпечує важливу платформу як для ЄС, так і для Японії щодо зміцнення їхньої прихильності до правил вільної торгівлі [76].

Для ЄС Угода про економічне партнерство з Японією – спосіб продемонструвати свою готовність займатися лібералізацією світової торгівлі на тлі Brexit та в очікуванні чіткішої позиції Вашингтона щодо ініціативи Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства. Для Японії торговельна угода є невід'ємною складовою так званої «третьої стріли» (структурних реформ) «Абеноміки». Угода зміцнить співпрацю між ЄС та Японією в сфері інноваційних технологій, і це є дуже важливим фактором, оскільки Японія та ЄС є лідерами в багатьох технологічних областях [22].

Отже, підписана угода може призвести до новаторських рішень спільних проблем, включаючи зміну клімату, старіння населення, енергетичну безпеку, обмін передовим досвідом, технологіями та науковими дослідженнями між ЄС та Японією. Угода сприяє зниженню мита на японські автомобілі та автозапчастини, що постачаються в ЄС, та може стимулювати подальші інвестиції та обмін технологіями в автомобілебудуванні.

Усунення тарифних та нормативних бар'єрів може сприяти інвестиціям у розвиток передових технологій, що охоплюють електромобілі, енергоефективні двигуни та безпілотне водіння. Угода також усуває ряд давніх нетарифних бар'єрів, наприклад шляхом затвердження міжнародних стандартів на автомобілі. Угода про економічне партнерство скасовує переважну більшість мит на експорт з ЄС до Японії, щорічний обсяг яких оцінюється на рівні 1 млрд євро. Як тільки угода буде повністю виконана, Японія скасує мита на 97% товарів, імпортованих з ЄС, що зруйнує бар'єри для основних експортерів продуктів харчування та напоїв з ЄС для 127 млн. японських споживачів і збільшить експортні можливості в ряді інших секторів [42].

Ще одна ключова сфера, що становить взаємний інтерес, – інформаційно-комунікаційні технології. Японія – одна з найбільш лояльних економік у світі за індексом свободи цифрової торгівлі. У липні 2018 р. ЄС та Японія завершили переговори про взаємне визнання відповідності вимог один до одного щодо захисту даних, що дозволить значно збільшити вигоди від Угоди в секторах цифрової економіки, які потребують залучення великих обсягів даних.

Європейський Союз та Японія 23 січня 2019 р. ухвалили рішення, що дозволяють вільно та безпечно обмінюватися особистими даними між двома партнерами. Вони погодилися визнати системи захисту даних один одного «еквівалентними», що створить найбільшу у світі область безпечних потоків даних. Крім того, угода дозволяє ЄС та Японії активізувати виробничу

діяльність у галузі електронної торгівлі, телекомунікацій 5G та додатків, пов'язаних із штучним інтелектом.

3.3. Відносини між Японією та ЄС у безпековій сфері

Після трагедії 11 вересня 2001 року проблема боротьби з тероризмом стала центральним питанням саміту ЄС – Японія у грудні того ж року. На саміті сторони підписали спільну декларацію щодо боротьби з тероризмом, поставивши завдання активної співпраці у справі досягнення миру в Афганістані та його повоєнної реконструкції в рамках дій ООН. У січні 2002 року в Токіо спільно з ЄС та іншими країнами було проведено міжнародну конференцію під головуванням ЄС, Японії, США та Саудівської Аравії з реконструкції Афганістану, під час якої Японія взяла на себе фінансові зобов'язання щодо відновлення економіки країни [85].

Однак на відміну від ЄС, який направив до Афганістану військовий контингент чисельністю майже 16 тис. осіб, Японія і цього разу практично обмежилася фінансовими та економічними зобов'язаннями. Підсумком японської участі у військових операціях в Афганістані стало те, що в ісламабадському аеропорту приземлилося кілька вантажних літаків С-130 з вантажем гуманітарної допомоги, а два танкери японських сил самооборони постачали ВМС США паливо під охороною конвою есмінців.

Однак есмінці з системою «Іджіс» так і не були направлені в Індійський океан, літаки Р-3 не вилетіли на острів Дієго Гарсія, Японія обмежилась лише логістичними операціями, такими, як дозаправка, матеріальне забезпечення та відновлення інфраструктури [92].

Таким чином, обіцянки Коїдзумі залишилися, в основному, обіцянками. Виконаною виявилася лише відсутність заперечень проти використання американських військових баз у Японії для операцій в Афганістані. Якщо говорити про конкретні спільні дії в Афганістані, то Японія активно співпрацює з ЄС у очолюваній нею програмі Роззброєння, Демобілізації та Реінтеграції, яка має на меті повернення до мирного життя афганських військовослужбовців.

Токіо в 2006 році прийняв рішення асигнувати з цією метою 450 млн. дол. додатково до одного млрд. дол., який був наданий Афганістану з вересня 2001 по листопад 2005. ЄС і Японія співпрацюють у спробах врегулювати ситуацію на Близькому та Середньому Сході, проте тут можна говорити не стільки про якісь спільні дії, скільки про регулярні обговорення проблеми та декларативні заяви про спільність позицій. Інтерес до регіону визначається різними причинами. Японія отримує понад 85% нафти з Саудівської Аравії, Ірану та інших країн Близького Сходу, тоді як країни Європи залежать від поставок з регіону набагато менше – найбільш залежна від близькосхідної нафти Франція – близько 30% імпорту. У той же час європейські країни, насамперед Франція, Великобританія та Німеччина, у своїй політиці не можуть не враховувати імміграцію з ісламських країн, що росте з кожним роком [85].

ЄС та Японія, як союзники США, взяли участь в операціях з відновлення зруйнованої економічної та соціальної інфраструктури в Афганістані та Іраку. Під час військової операції в Афганістані Японія надавала підтримку коаліції, яку очолює США (кораблі морських сил самооборони брали участь у дозаправці кораблів коаліції в Індійському океані). У 2002 р. у Токіо пройшла міжнародна конференція під головуванням ЄС, Японії, США та Саудівської Аравії з реконструкції Афганістану, в ході якої Токіо взяв на себе фінансові зобов'язання щодо відновлення економіки країни. Зокрема, уряд виділив 5,791 млрд дол. США для відновлення зруйнованої інфраструктури, розвитку сільського господарства, системи освіти та медичної допомоги, а також для тренування поліції [63].

ЄС організував в Афганістані цивільну місію в рамках Загальної безпекової та оборонної політики (далі – ОПБО), яка діяла з 2007 по 2016 роки. Основний її зміст полягало у навчанні афганських поліцейських, яке проводилося силами європейських експертів. У здійсненні місії брали участь 234 особи, її бюджет становив 43,7 млн євро [36]. Загальна сума допомоги, яку Афганістану ЄС надали разом з державами-членами, склала близько 8 млрд

євро в період з 2002 по 2010 роки. Як і Японія, ЄС спрямовував кошти на відновлення інфраструктури, розвиток сільського господарства, системи освіти та охорони здоров'я [34]. Японія також взяла участь у очолюваній ЄС програмі Роззброєння, Демобілізації та Реінтеграції з метою повернути до мирного життя афганських військовослужбовців [60]. Проте, на відміну від Японії, яка не надсилала контингент сил самооборони в район конфлікту, 25 держав-членів ЄС відправили війська чисельністю 27 тисяч осіб для участі в місії Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані, очолюваних НАТО [40]. У 2004-2006 роках. Японія відправила до Іраку гуманітарну місію чисельністю 5,6 тис. службовців наземних сил самооборони для надання медичної допомоги, постачання води, ремонту доріг та соціальної інфраструктури. Японський контингент розташовувався у районі міста Ес-Самава у південному Іраку, де на той час закінчилися бойові дії. Ще 3,6 тис. осіб у складі повітряних сил самооборони забезпечували військові поставки та перекидання американських військ з Кувейту до Іраку з 2004 по 2009 роки [73].

У 2003 р. Японія оголосила про надання фінансової допомоги Іраку в розмірі 5 млрд. дол. США, у тому числі 3,5 млрд. у формі Офіційної допомоги розвитку [64].

Думки країн-членів ЄС щодо участі в операції в Іраку розійшлися: антивоєнний табір очолили Німеччина та Франція, тоді як Великобританія, Італія, Португалія та Іспанія підтримали США. У 2005 р., через два роки після початку військової операції, ЄС ініціював місію до Іраку в рамках ОПБО, яка тривала до 2013 р. Місія зосередилася на правових питаннях і мала назву EUJUST LEX-Iraq. Основною її метою було зміцнення верховенства закону в країні шляхом навчання чиновників найвищої та середньої ланки з органів кримінальної юстиції, включаючи поліцію. У місії брали участь 66 осіб, бюджет – 15,4 млн євро. За загальним обсягом допомоги Іраку ЄС перебував на третьому місці після США та Японії. Можливості співпраці в Афганістані та Іраку неодноразово обговорювалися на японо-європейських самітах. У всіх повідомленнях для преси з 2001 р. (у випадку Афганістану) та з 2003 р. (у

випадку Іраку) акцент був зроблений на необхідності співпраці з метою боротьби з терористами, якнайшвидшої стабілізації в цих країнах та допомоги постраждалим. Проте жодні конкретні заходи, крім підтримки міжнародних операцій не згадувалися. На саміті 2010 року лідери оголосили, що планують об'єднати зусилля для навчання поліцейського корпусу в Афганістані, але втілити цю ініціативу так і не вдалося. Конкретним заходом, проведеним спільно ЄС та Японією, стало проведення конференцій з безпеки кордону в сусідньому з Афганістаном Таджикистані у жовтні 2010 р. та лютому 2012 р. За результатами конференцій сторони підготували рекомендації для афганських та таджицьких прикордонних служб [35].

Особливе значення для безпекової співпраці Японії та ЄС мала операція проти піратів поблизу Сомалі, оскільки обом партнерам важливо забезпечувати безпеку морських шляхів, по яких проходить більшість їх торгових вантажів і імпортованих енергоносіїв.

У 2008 р. ЄС ініціював власну операцію боротьби з піратством біля берегів Сомалі під назвою Аталанта. Японія підтримала вказану ініціативу у 2009 р. на незалежних засадах силами Морських сил самооборони нарівні з Індією, Російською Федерацією, КНР та Іраном. У грудні 2013 р. Японія приєдналася до очолюваної США Об'єднаної оперативної групи, у рамках якої почала проводити т.зв. «зональний захист» акваторії та продовжила діяльність із супроводу комерційних судів та патрулювання вод.

Перші контакти між японськими та європейськими учасниками операції розпочалися у 2009 р. у формі візитів на кораблі один одного представників вищого військово-морського командування. Взаємодія між японськими та європейськими силами тривала аж до 2018 р. Найефективнішою формою участі японських сил самооборони в операції проти піратів стало патрулювання вод авіацією. Японські розвідувальні літаки P-3C, спостерігаючи за тим, що відбувається в акваторії Аденської затоки, повідомляють про підозрілі об'єкти або нехарактерну поведінку суден двом японським патрульним кораблям і іноземним військовим кораблям, у тому

числі європейським, що знаходяться в зоні операції. Завдяки такій взаємодії вдалося провести низку рятувальних операцій і роззброїти піратські судна, про що свідчить таблиця (див. Додаток 5).

Якщо в 2009 і 2010 рр., японцям і європейцям вдалося спільно роззброїти 2-3 ймовірних піратських судна, то пізніше ця цифра звелася практично до нуля, оскільки активність піратів суттєво спала завдяки діям міжнародного співтовариства, а також завдяки найму озброєної охорони судновласниками. За даними ЄС, якщо у 2009 р. кількість атак склала 163, у 2010 – 174, у 2011 – 176, то з 2012 р. зафіксовано суттєве скорочення, і у 2016 р. склало 1, у 2017 – 7, у 2018 – 2 [39].

Аналізуючи військово-морську взаємодію між Японією та ЄС (див. Додаток 5), можна зробити висновок, що пік активності в японсько-європейській військово-морській взаємодії, яка є однією з основних форм безпекової співпраці між країнами, припав на 2014–2016 рр. Саме у 2014 р. сторони вперше провели спільні навчання на морі. За п'ять років навчання відбулися одинадцять разів. У ході навчань європейські та японські екіпажі відпрацьовували тактичне маневрування, вертолітну висадку на піратський корабель, прийоми тактичної комунікації, ведення вогню зі стрілецької зброї тощо.

Участь Японії у місіях ЄС у рамках ОПБО залишається перспективною. Сторони обговорювали таку можливість у 2015 році на двосторонньому саміті. Японія та ЄС вже мають досвід такого співробітництва: у 2014 р. Токіо спонсорував покупку бездротового комунікаційного обладнання та транспортних машин на суму 1,5 млн євро для операції ЄС у Нігері, у 2015 р. Японія внесла внесок у розмірі 3,7 млн євро для цивільної операції в Малі [14].

Потенціал японо-європейського співробітництва у сфері безпеки обмежений факторами, які будуть актуальні не лише найближчими роками, але, ймовірно, й найближчими десятиліттями. Можна припустити, що ЄС та Японія продовжать «ситуативний» діалог з безпеки з ухилом у гуманітарну та економічну сфери. Однак не виключено, що в певний момент саме позиція

Європи та Японії з їхньою прихильністю до використання інструментів «м'якої сили» виявиться затребуваною та зможе послужити дієвою альтернативою «жорсткій силі» США.

Проблеми безпеки починають відігравати все більшу роль у відносинах між ЄС та Японією. У 2006 році, виступаючи на семінарі в Токіо, голова Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу відзначив успішну співпрацю ЄС та Японії у таких питаннях забезпечення миру, як ядерні програми Північної Кореї та Ірану. Він наголосив, що ЄС готовий йти на поглиблення діалогу з Японією з питань, пов'язаних з безпекою – у сферах, де союз відстає від співпраці Токіо з його основним союзником США. Як основні сфери двостороннього співробітництва, крім безпеки, він відзначив енергетику та технологічний прогрес. І країни ЄС, і Японія підтримують майже всі відомі міжнародні ініціативи в галузі контролю над озброєннями, включаючи підтримку заборони протипіхотних мін та обмеження поширення балістичних ракет, проводять регулярні консультації з проблем боротьби з тероризмом [93].

У червні 2005 року обидві сторони підписали Спільну декларацію з ядерного роззброєння та нерозповсюдження, яка мала досить декларативний характер. Як відомо, Японія ядерної зброї не має і знаходиться під американською «ядерною парасолькою», а Великобританія та Франція є ядерними державами. Співпраця ЄС та Японії у сфері міжнародних відносин та безпеки головним чином концентрується навколо питань надання гуманітарної та економічної допомоги країнам, що розвиваються, що на практиці зводиться до взаємних закликів до її збільшення та підтвердження спільності їх політики.

І Токіо, і Брюссель використовують схожість своїх політик у гуманітарній сфері для зміцнення своїх позицій, відповідно, у Європі та Азії. Водночас співпраця у сфері безпеки стала своєрідним неминучим ритуалом щорічних самітів ЄС-Японія та інших численних двосторонніх зустрічей, де поряд із проблемами економіки мають обговорюватися й питання глобальної

стабільності. Дотепер співпраця між Брюсселем і Токіо у сфері безпеки була обмежена низкою факторів.

По-перше, Японія все ще формально перебуває в рамках унікальних конституційних обмежень, відповідно до яких країна назавжди відмовляється від війни як засобу вирішення конфліктів, заборонено участь у колективних військових діях та відправка збройних сил за національні кордони, з певними вийнятками.

У 1992 році, після того, як Японія відмовилася брати участь у війні проти Іраку, обмежившись лише значним фінансовим внеском у 13 млрд. дол., під тиском США Токіо почав перегляд цих обмежень і японські миротворці почали брати участь в операціях під егідою ООН. Після 11 вересня 2001 року Японія почала активніше брати участь у миротворчих операціях і навіть почала розгляд питання про можливий перегляд конституції, що ще кілька років тому було абсолютно неможливим [85, с.104].

По-друге, Японія набагато більшою мірою, ніж ЄС, зав'язана на військову співпрацю з США. У рамках підписаного в 1951 році Американсько-японського договору безпеки Японія практично повністю передовірила оборону країни дислокованим на її території американським військам. Ця ситуація зводить дискусії між Токіо та Брюсселем з питань безпеки в основному до ритуальних запевнень щодо збігу підходів до проблем забезпечення загальної безпеки та роззброєння.

По-третє, з погляду забезпечення власної безпеки ні ЄС для Японії, ні Японія для Європи жодної практичної ролі не відіграють і в найближчому майбутньому навряд чи гратимуть. Безпека Європи забезпечується в рамках НАТО і Європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО), що формується, а Японія зберігає залежність від США у забезпеченні власної безпеки. Співпраця у цій сфері поза межами національних кордонів з початку 1990-х років розвивається, проте зберігає обмеження, що накладаються на Японію її конституцією. Однак з точки зору забезпечення глобальної безпеки та

економічної стабільності, що становить невід'ємну частину безпеки, Брюссель і Токіо є найважливішими учасниками світових процесів.

ЄС та Японія успішно та активно співпрацюють у забезпеченні невоєнної безпеки, включаючи економіку, кліматичні зміни, енергетичну безпеку тощо. Відмінність у підходах до використання сили під час вирішення міжнародних конфліктів служить Європі додатковим моральним аргументом у дистанціюванні від зайвої агресивності Вашингтона і підкреслює тяжіння Європи до принципу багатополлярності світу. У свою чергу, в Японії існує думка, що невійськова співпраця з ЄС доповнює японо-американські зв'язки у сфері безпеки. Очевидно, що для Японії існують серйозні протиріччя у виборі між наміром підтримати підхід ЄС до використання невійськових методів зовнішньої політики та військовою залежністю від США з їхньою твердою прихильністю до використання сили [85, с.106].

З цієї точки зору загальна лінія Брюсселя на перевагу використання економічних та політичних важелів для вирішення конфліктних ситуацій, служить для Японії додатковим аргументом для виправдання існуючих конституційних обмежень на використання сили поза межами власне Японії та заборону на колективні воєнні дії. Якщо говорити про конкретні форми співробітництва між ЄС та Японією у сфері безпеки, то поки воно зводиться до загальних декларацій про взаємну прихильність до демократичних цінностей та досить широку взаємодію у сфері миротворчості.

ЄС та Японія спільно брали участь у восьми міжнародних проектах із забезпечення безпеки та миротворчості: у Камбоджі, Північній Кореї, колишній Югославії, Східному Тиморі, Африці, Афганістані, Іраку та на Близькому та Середньому Сході. Співпраця між ЄС та Японією у сфері миротворчості розпочалася у 1991 році, у процесі врегулювання в Камбоджі. ЄС та Японія були одними з найактивніших його учасників. У червні 1992 року в Токіо з ініціативи Японії було проведено міжнародну конференцію з розбудови та відновлення Камбоджі, в якій взяла участь і офіційна делегація ЄС.

Загальним підходом до формування концепції безпеки ЄС та Японії є положення про те, що безпека людини є принципом зовнішньої політики. У Глобальній стратегії ЄС із зовнішньої та безпекової політики наголошується, що ЄС сприятиме збереженню миру та забезпечуватиме безпеку своїх громадян та регіону. Питання внутрішньої та зовнішньої безпеки переплітаються дедалі тісніше: внутрішня безпека країни залежить від світу поза її кордонів. Європейський Союз та Японія поділяють спільні ліберальні цінності, такі як демократія, індивідуальні свободи та права людини, ринкова економіка, захист своїх громадян. Ці країни часто називають державами з обмеженими можливостями активного використання військових інструментів у зовнішній політиці.

Розвиваючи співробітництво у сфері глобальної та регіональної безпеки, Японія та ЄС виступають із позиції «м'якої сили». Довгий час партнери будували стратегію, покладаючись на свого головного союзника – США. Але непередбачуваність і зневага до більш ніж півстолітнього союзу з боку адміністрації Д. Трампа, еволюція загроз змусили лідерів обох сторін переглянути концепцію «м'якої сили» з метою забезпечення власної безпеки.

У Глобальній стратегії ЄС наголошується, що ЄС завжди пишався своєю «м'якою силою» і продовжить її використовувати. Однак ідея про те, що Європа є виключно «громадянською державою», не відповідає реальності, що змінюється. У цьому крихкому світі однієї «м'якої сили» недостатньо. Що стосується Європи, «м'яка» і «жорстка» сили нерозривно пов'язані. Верховний представник ЄС Ф. Могеріні під час свого виступу на Мюнхенській конференції з безпеки 15 лютого 2019 р. конкретизувала цю тезу, пояснюючи, що європейський шлях до забезпечення безпеки та оборони полягає у співпраці, інвестуванні у розвиток партнерських взаємин та багатосторонніх відносин, розгортанні «м'якою» сили», що є «відмінною рисою» Європи, та додавання до цього переконливого компонента «жорсткої сили» [89].

У Білій книзі оборони за 2018 р. зазначається, що обстановка у сфері забезпечення безпеки навколо Японії стає все більш напруженою через те, що

різні проблеми та дестабілізуючі фактори стають все більш актуальними та їхня гострота продовжує наростати. Для Японії суперечлива політика президента США Д. Трампа дала великі підстави сумнівів у його надійності. Формулювання Д. Трампа «Америка насамперед» по відношенню до торгівлі та зовнішньої політики висловлює американський економічний націоналізм і, можливо, стає підставою для перегляду стратегії національної безпеки Японії.

Політика поєднання «м'якої» та «жорсткої» сили в ЄС та Японії вимагає пошуку більшої автономії щодо безпеки та оборони. У Глобальній стратегії ЄС наголошується, що «м'яка» та «жорстка» сили необхідні в рамках прагнення ЄС до стратегічної автономії, однак більшу роль все ж грає саме «м'яка сила». Вона необхідна для просування спільних інтересів громадян ЄС, а також європейських принципів і цінностей. Для пошуку більшої автономії щодо безпеки та оборони потрібен час, тому що Японія та ЄС тривалий час поклалися на свого союзника США, але зараз обидва партнери розпочали процес руху до самостійності.

В умовах, коли спостерігається відносне зниження впливу США в міжнародній сфері, Японія та ЄС втрачають свою колишню фундаментальну опору і природною відповіддю на складні труднощі може стати глобальне лідерство, забезпечене більш ніж однією державою.

Європейський Союз вважає націоналізм головною загрозою регіональній безпеці та розглядає регіональну інтеграцію як основну безпекову стратегію. На відміну від цього, Японія, як і раніше, зосереджена на традиційних загрозах, що походять від Північної Кореї та Китаю і тільки недавно почала робити кроки, пов'язані з регіональною безпекою. Відповідно, двостороння співпраця між ЄС та Японією в галузі регіональної безпеки, як і раніше, обмежена періодичною співпрацею в рамках регіональних форумів, таких як саміти та регіональні форуми АСЕАН. Проте Японія адаптується до мінливого ландшафту безпеки, а ЄС включає Японію в орбіту своїх зусиль щодо сприяння регіональній безпеці. Їхня спільна роль як «м'яка сила» в

міжнародній політиці повинна забезпечити основу для більш тісної співпраці в галузі регіональної безпеки [21].

З точки зору забезпечення власної безпеки ні ЄС для Японії, ні Японія для Європи жодної практичної ролі не відіграють і в найближчому майбутньому навряд чи гратимуть. Безпека Євросоюзу забезпечується у межах європейської політики безпеки і оборони, а Японія зберігає залежність від США у забезпеченні власної безпеки. Однак з точки зору забезпечення глобальної безпеки та сприяння загальної глобальної відповідальності ЄС та Японія є найважливішими учасниками світових процесів. Вони співпрацюють у 12 секторах безпеки [21].

Більшість співробітництва у сфері безпеки між ЄС та Японією має невійськовий характер. У деяких секторах безпеки рівень співробітництва є дуже високим (наприклад, як було показано вище, у сфері економічної безпеки), в інших сферах спостерігається скромний рівень співпраці (наприклад, військова, регіональна, міграційна безпека).

Важливі відмінності у політичних заходах включають традиційно сильну залежність Японії від ядерної енергії, тоді як ЄС більше підтримує альтернативні відновлювані джерела енергії. Нерозповсюдження ядерної зброї завжди розглядається як першорядна проблема у співпраці ЄС та Японії. Проте рівень співробітництва ЄС та Японії в галузі ядерного нерозповсюдження не такий високий, як можна було б очікувати, з урахуванням високого ступеня прихильності двох партнерів до цього питання.

ЄС та Японія – односторонці, коли справа стосується захисту кіберпростору, їхнє бачення безпечного Інтернету має спільну основу – багатосторонній, відкритий, вільний та доступний для всіх. Європейський союз і Японія суттєво збільшили свої зусилля щодо забезпечення безпеки кіберпростору в останні десять років перед кібератак, що ростуть.

Співпраця з Японією в питаннях безпеки має ключове значення для Європи з цілого ряду причин. По-перше, безпека Європи та її здатність залишатися глобальним гравцем чималою мірою залежать від її можливості

впливати на Індо-Тихоокеанський простір, оскільки він стає центром як світової економіки, так і глобальної геополітики. Європейці безпосередньо зацікавлені у збереженні там порядку, що базується на ліберальних цінностях. Саме захист цих ліберальних принципів поєднує європейців та японців.

По-друге, важливою рушійною силою зростання інтересу Європи до Японії є усвідомлення більшістю ключових держав та інститутів Європи того факту, що Китай навряд чи прийме багатосторонні, засновані на правилах підходи до врегулювання конфліктів, оскільки Пекін продовжує відстоювати свої територіальні претензії без урахування інтересів та поглядів своїх сусідів.

По-третє, Японія, що займає в цілому досить помірну позицію в питаннях використання сили при вирішенні міжнародних конфліктів, служить Євросоюзу додатковим моральним аргументом у дистанціюванні від зайвої агресивності Вашингтона і наголошує на прагненні Європи до принципу багатополарності світу. Незважаючи на зацікавленість з боку Європи у зміцненні співробітництва з Японією, існує низка серйозних перешкод для розвитку тісних зв'язків у майбутньому. Одна з них – відсутність єдності в ЄС.

Незважаючи на згоду між європейськими гравцями, досягнуту на таких форумах, як саміти ЄС та G7, кожен із них просувається вперед індивідуально, відповідно до своїх національних чи інституційних пріоритетів [88, с.89]. Формування єдиної політики серед європейців щодо Азії може стати ще більш складним процесом після Brexit, особливо якщо вихід Великобританії з ЄС не буде збалансований новими механізмами координації зовнішньої та безпекової політики.

Висновки до розділу 3

Аналіз документів Євросоюзу, зокрема, Угоди про стратегічне партнерство та Угоди про економічне партнерство між ЄС та Японією, показує, що настала нова ера, яка розширює співробітництво у політичній, економічній та безпековій сфері між Європою та Японією. Партнери однаково стурбовані зростанням Китаю, зростаючою агресивністю Росії та

перспективами перегляду США безпекових зобов'язань перед азійськими партнерами.

Вищезгадані події змушують як японців, так і європейців адаптувати свої відповідні зовнішньополітичні стратегії співпраці. Становлення та еволюцію формування спільного стратегічного партнерства між ЄС та Японією можна назвати стабільною, це підтверджується Угодою про економічне партнерство та Угодою про стратегічне партнерство 2018 р.

Безпекова співпраця Японії та ЄС характеризується своєю ситуативністю, а також наявністю обмежуючих факторів. Незважаючи на різноманітність операцій, в яких одночасно брали участь ЄС і Японія, ступінь координації їхніх зусиль є недостатнім для того, щоб назвати їхнє партнерство в цій сфері таким, що відбулося. Поділяючи спільні ідеали та підходи до низки питань міжнародного порядку денного, ЄС та Японія залишаються один для одного «ситуативними» партнерами, і їхня взаємодія не виходить за межі окремих місій, найбільш успішною з яких слід визнати боротьбу з піратами біля узбережжя Сомалі. Можна назвати кілька факторів, які визначають відносно слабкий розвиток японсько-європейського діалогу з безпеки.

Насамперед, головним обмежуючим фактором є конституційні обмеження Японії, які значно звужують її можливості як у розбудові власної військової могутності, так і у безпековій співпраці з іншими країнами.

По-друге, орієнтація обох партнерів США. Японії залежить більше від Вашингтона, ніж від ЄС, адже у рамках Договору безпеки 1951 р. Токіо в безпековій сфері покладається на США. ЄС та Японія на офіційному рівні підтверджують схожість своїх позицій практично з усіх питань міжнародної безпеки, однак на практиці Японія, будучи пов'язаною Договором безпеки з Вашингтоном, не може проводити у цій сфері незалежну політику.

По-третє, істотну роль в очах Токіо відіграє недостатнє залучення ЄС до азійських проблем безпеки. Незважаючи на підвищення уваги до регіону Східної Азії у програмних документах ЄС, Європа, як і раніше, не готова забезпечувати повноцінну дипломатичну та, тим більше, військову

присутність у регіоні для участі у вирішенні існуючих проблем. Наслідком цієї обставини є низькі очікування партнерів від взаємодії один з одним, насамперед Японії від ЄС.

Тим не менш, у японсько-європейського діалогу у сфері безпеки зберігається потенціал. Як показано на прикладах, цілі Японії та ЄС збігаються, коли йдеться про миротворчість, постконфліктне відновлення та врегулювання криз. Можливо, найбільш плідна взаємодія Японії та Європейського союзу могла б відбутися саме у цих галузях.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження зробимо наступні висновки. Основними напрямками зовнішньої політики Японії є: США, країни Азії (КНР, Республіка Корея, Російська Федерація, Індія) та Європейський Союз. Японія має дуже тісні політичні зв'язки зі США, які активно підтримуються обома сторонами, незважаючи на різну мотивацію. США прагнуть і далі мати надійного та потужного союзника в регіоні та доступ до японських технологій. Японія, в свою чергу, прагне зміцнити військовий альянс зі США з огляду на загрози зі сторони КНР, КНДР та РФ, а також зберегти та розширити доступ до американського ринку збуту товарів. Проаналізувавши графік японських інвестицій в економіку США та об'єм товарообігу, можна дійти висновку, що економічна співпраця є рушійною силою відносин між двома країнами.

Відносини з країнами Азії будуються з огляду на економічну складову, політичні негаразди тут відходять на другий план. Політична кооперація з такими країнами, як КНР та Південна Корея, ускладнюється через територіальні спори та історичні проблеми. КНР все ще претендує на острови Сенкаку, що дуже ускладнює діалог між двома країнами. Однак аналіз об'єму торгівлі та інвестицій між двома країнами показує, що економічні відносини досить активно розвиваються. Безпекова кооперація з країнами Азії зводиться до двох основних форматів: комунікація з КНР для запобігання можливих збройних інцидентів та співробітництво з зацікавленими країнами регіону з метою противаги зростаючій могутності КНР. Окремо треба виділити місце РФ в зовнішній політиці Японії щодо азійських країн. Проаналізувавши дані двосторонньої співпраці, можна дійти висновку, що на початку XXI ст. Росія розглядалась Японією як важливий економічний партнер та постачальник енергоресурсів. Однак, принципові розбіжності між двома країнами щодо питання мирного договору та статусу Курильських островів, а також агресія РФ в Україні, всі ці фактори дуже негативно вплинули на всі сфери відносин та призвели до суттєвого обмеження взаємодії.

Відносини Японії з ЄС характеризуються найбільшою стабільністю, але, в той самий час, низькою інтенсивністю через низку факторів. Складний процес формування спільної зовнішньої політики ЄС звужує можливість для активної кооперації, оскільки деякі з країн ЄС задіяні в програмі «Один пояс – один шлях», а отже, переорієнтовуються на головного економічного конкурента Японії – КНР. Безпекова співпраця між ЄС та Японією дуже обмежена, і зводиться до спільної взаємодії в рамках операцій під лідерством США, оскільки ні Японія, ні ЄС не прагнуть набувати безпекових зобов'язань щодо одне одного, оскільки Японія і ЄС сфокусовані на чисельних безпекових проблемах у своїх власних регіонах.

Для Японії першочерговим завданням є своєчасна переорієнтація зовнішньоторговельної політики у регіон Південної та Південно-Східної Азії, оскільки саме ці регіони, очевидно, стануть локомотивом світової економіки поряд із Китаєм у найближчі десятиліття. Якщо Китай вже претендує на глобальне лідерство, спираючись на чіткі національні інтереси, то Індія ще має сформувати свою позицію щодо пріоритетних партнерів. Практика дистанціювання від глобального зовнішньополітичного дискурсу, яка успішно працювала в минулому, у перспективі може сприйматися як бажання отримувати блага та привілеї, залишаючись осторонь участі в «цивілізаційних геоекономічних коаліціях». Новий світовий порядок, який формується зараз, вимагатиме і від Японії, і від її партнерів послідовної політики, спрямованої на будівництво довгострокових відносин. Геополітичне розшарування майбутнього поставить багато держав, що розвиваються, перед вибором – з ким співпрацювати в довгостроковій перспективі.

Експортні галузі Японії є найбільш сильними та ефективними в сучасній економіці, саме тому скорочення експорту вплинуло б на рівень продуктивності, на економічне зростання та процвітання Японії, що неодмінно поставило б під сумнів економічне лідерство країни. Збільшення попиту на експортні товари щорічно зміцнює конкурентоспроможність японських товарів транспортних та наукомістких галузей, яка поступово збільшується у

зв'язку з їхньою високою якістю та ціновими перевагами. У структурі зовнішньої торгівлі Японії основне місце як найбільший економічний партнер займає Китай, на частку якого в даному періоді припадала найбільша частина зовнішньоторговельного обороту країни.

Пріоритетним напрямом у зовнішньоекономічній політиці Японії, що істотно впливає на розвиток японської економіки, є економічна співпраця з такими країнами як Китай та США. Якщо США природньо є найбільшим ринком збуту, то КНР виступає ще й як експортер багатьох важливих матеріалів (наприклад, рідкоземельних елементів), без яких економічні цілі Японії було б значно важче досягнути.

Японія на сьогодні стикається з багатьма зовнішніми викликами. Однак в усіх основних сферах зовнішньої політики Японія є дуже сильною та розвинутою країною. Політична сфера відносин з іншими державами характеризується високою кваліфікацією та професіоналізмом японських дипломатів, а також надзвичайно прискіпливим підходом до ведення справ та оформлення доктринальних документів. Економічна могутність Японії досягається шляхом постійної технологічної модернізації виробництва та вкладання значних коштів в розробку нових концептів, що робить японські товари дуже конкурентноспроможними на світовому ринку, і ця особливість дозволяє Японії утримувати лідируючі позиції в світовій економіці навіть незважаючи на майже повну відсутність ресурсів та порівняно високу вартість робочої сили.

Безпекова політика Японії обмежена 9 статтею конституції та великою залежністю від США, однак навіть в таких умовах Японія зуміла створити високопрофесійні Сили самооборони, а Військово-морський флот Сил самооборони справедливо вважається одним з найбільш потужних в світі, що допомагає захищати торговельні шляхи та підтримувати суверенітет Японії над спірними територіями, хоча сама Японія ніколи не вдається до погрози зброєю і надає перевагу вирішенні спірних питань в дипломатичній площині.

Зважаючи на все вищесказане, можна сказати, що Японія, безсумнівно має надзвичайно великий економічний вплив на світову структуру торгівлі і використовує свою економічну потужність як основний засіб зовнішньої політики. Політична співпраця Японії з іншими країнами обмежена сфокусованістю Японії на своєму регіоні, винятком є лише США. Безпековий вплив Японії також обмежений регіоном, однак прична цього криється в японській консервативній політичній стратегії та в конституційних обмеженнях, а зовсім не в нестачі могутності. Японія чинить і буде чинити величезний вплив на світову, і особливо на регіональну ситуацію, оскільки швидкі темпи відновлення японської економіки після пандемії в порівнянні з іншими країнами відкривають перед Японією нові зовнішньополітичні можливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. 11th EU–Japan Summit Joint Press Statement. Ministry of Foreign Affairs of Japan. URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/joint0207.html>. (дата звернення: 03.08.2022)
2. Agreement between the European Union and Japan for an Economic Partnership. Agreement. 21.12.2018. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/august/tradoc_157228.pdf (дата звернення: 19.11.2022).
3. Agreement between the Government of Japan and the Government of the Republic of Korea on the protection of classified military information. Agreement. 23.11.2016. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000205833.pdf> (дата звернення: 19.11.2022).
4. Agreement between the Government of Japan and the Government of the Republic of India for Cooperation in the peaceful uses of nuclear energy : Agreement. 11.11.2016. URL: <https://www.mofa.go.jp/mofaj/files/000202920.pdf> (дата звернення: 23.11.2022).
5. Agreement between the Government of Japan and the Government of the Republic of India concerning Reciprocal provision of supplies and services between the Self-Defense Forces of Japan and the Indian Armed Forces : Agreement 09.09.2020 р. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100091751.pdf> (дата звернення: 23.11.2022).
6. Agreement on mutual recognition between the European Community and Japan. Agreement. 29.10.2001. URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/0ebbf8b2-6929-4889-8ceb-ebf11a0af16f.0004.01/DOC_1 (дата звернення: 19.11.2022).
7. All About Korea-Japan Relation. Jatin Verma’s IAS Academy Information. URL: <https://www.jatinverma.org/korea-japan-relations> (дата звернення: 03.08.2022)
8. An Action Plan for EU-Japan Cooperation European Union – Japan Summit Brussels 2001. URL:

- <https://www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/action0112.html>. (дата звернення: 03.08.2022)
9. As India collaborates with Japan on Islands, it looks to check China. The New York Times. 11.03.2016. URL: <https://www.nytimes.com/2016/03/12/world/asia/india-japan-chinaandaman-nicobar-islands.html> (дата звернення: 03.08.2022)
10. Bader, Jeffrey A. Obama and China's Rise. Washington, DC. 2012. Brookings Institution Press.
11. Basic Plan regarding Response Measures based on the Law Concerning Special Measures on Humanitarian and Reconstruction Assistance in Iraq. Law. 09.12.2003. URL: https://www.mofa.go.jp/region/middle_e/iraq/issue2003/law_o.pdf (дата звернення: 19.11.2022).
12. Bechev D. «The EU, Japan and the Balkans», in: Bacon P., Mayer H. and Nakamura H. The European Union and Japan: a new chapter in civilian power cooperation? Routledge, London and New York, 2015.
13. Berkofsky A. EU-Japan relations from 2001 to today: achievements, failures and prospects, Japan Forum, vol. 24. 2012. ст. 266–288.
14. Berkofsky A. The EU-Japan Strategic Partnership Agreement (SPA) – Responding to the Crisis of the Liberal World Order, Asia Policy Brief. 2017. URL: http://aei.pitt.edu/93191/1/Asia_Policy_Brief_DA_2017_03_engl.pdf (дата звернення: 06.08.2022).
15. Bhaskar C. Japan-India summit highlights how badly both countries need — and need to contain — China. South China Morning post. 02.11.2021. URL: <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/united-states/article/2171147/japan-india-summit-highlights-howbadly-both> (дата звернення: 03.08.2022)
16. Blanco L.F. The functions of «strategic partnerships» in European Union foreign policy discourse. Cambridge Review of International Affairs. 2016. Vol. 29. No. 1. С. 36–54.

17. BP Statistical Review of World Energy. 2018 URL: <https://www.interfax.ru/vef2018/628949> (дата звернення: 03.08.2022).
18. Clinton, Hillary Rodham. Hard Choices. New York: Simon and Schuster. 2014.
19. Coast Guard Law of the People's Republic of China : Law від 22.01.2021 р. URL: https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CASI/documents/Translations/2021-02-11%20China_Coast_Guard_Law_FINAL_English_Changes%20from%20draft.pdf?ver=vrijG35ymdQsmid0NF66uTA== (дата звернення: 24.11.2022).
20. Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership : Agreement 04.02.2016 р. URL: <https://www.iilj.org/wp-content/uploads/2018/03/CPTPP-consolidated.pdf> (дата звернення: 24.11.2022).
21. Developing EU-Japan relations in a changing regional context : a focus on security, law and policies. Ed. by D. Vanoverbeke, Takao Suami, Takako Ueta, N. Peeters, F. Ponjaert. 1-st Edition. L., Routledge, 2017.
22. Diez T. Normative Power as Hegemony. Cooperation and Conflict. 2013. Vol. 48. No. 2. С. 194–210.
23. Diplomatic bluebook 2003: Japanese diplomacy and global affairs in 2002. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2003. 249 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2003/chap4-c.pdf> (дата звернення: 20.11.2022).
24. Diplomatic bluebook 2005: Japanese diplomacy and global affairs in 2004. Tokyo : The Ministry of Foreign Affairs, 2005. 313 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2005/index.html> (дата звернення: 12.11.2022).
25. Diplomatic Bluebook 2006. Japanese diplomacy and global affairs in 2005. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2006. 50 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2006/index.html> (дата звернення: 13.11.2022).

26. Diplomatic Bluebook 2015. Japanese Diplomacy and International Situation in 2014. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2015. 172 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2015/html/index.html> (дата звернення: 13.11.2022).
27. Diplomatic Bluebook 2016. Japanese Diplomacy and International Situation in 2015. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2016. 341 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000177707.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).
28. Diplomatic Bluebook 2017. Japanese Diplomacy and International Situation in 2016. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2017. 391 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000290287.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).
29. Diplomatic Bluebook 2018. Japanese Diplomacy and International Situation in 2017. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2018. 416 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000401236.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).
30. Diplomatic Bluebook 2019. Japanese Diplomacy and International Situation in 2018. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2019. 353 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000527162.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).
31. Diplomatic Bluebook 2020. Japanese Diplomacy and International Situation in 2019. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2020. 368 с. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100116875.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).
32. Diplomatic Bluebook 2022. Japanese Diplomacy and International Situation in 2021. Tokyo : Ministry of Foreign Affairs, Japan, 2022. 389 с. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2022/pdf/pdfs/2022_all.pdf (дата звернення: 13.11.2022).
33. Dyer G. Obama declares Asia a 'top priority'. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/f3663938-10d7-11e1-ad22-00144feabdc0> (дата звернення: 19.11.2022).
34. EEAS. EU engagement in Afghanistan. 2011. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-special-representatives/vygaudasusackas/docs/20120413_eu_engagement_afghanistan_en.pdf (дата звернення: 04.07.2022).

35. EEAS. EU Integrated Rule of Law Mission for Iraq. 2014 URL: http://www.eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/eujust-lex-iraq/pdf/facsheet_eujustlex_iraq_en.pdf (дата звернення: 04.04.2018).
36. EEAS. EU Police Mission in Afghanistan. Factsheet. 2016. URL: http://eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/eupolafg/sites/default/files/EUPOL%20Afghanistan_Factsheet_December_2016.pdf (дата звернення: 04.04.2022).
37. EEAS. Iraq and the EU. Development aid. 2016. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/iraq/690/iraq-and-eu_en (дата звернення: 04.08.2022).
38. EU – Japan Security Cooperation. Trends and Prospects. Edited By Emil J. Kirchner, Han Dorussen. 1st Edition. eBook Published 28 September 2018. London. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781138315808>. (дата звернення: 03.08.2022)
39. EU NAVFOR Atalanta. Key facts and figures. 2019. URL: <http://eunavfor.eu/key-facts-andfigures> (дата звернення: 19.07.2022).
40. European Parliament. EU engagement in Afghanistan. 2009. URL: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede250110councileuengagement/sede250110councileuengagement_en.pdf (дата звернення: 04.08.2022).
41. Gellman, Barton. 2008 Angler. New York: Penguin Press. Japan Center for International Exchange (JCIE/USA). 2014.
42. Gilson J. The Strategic Partnership Agreement between the EU and Japan: the pitfalls of path dependency? *Journal of European Integration*. 2016. Vol. 38. No. 7. С. 791–806.
43. Gordon M. R., Rich M. Jim Mattis Says U.S. Is «Shoulder to Shoulder» With Japan. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2017/02/03/world/asia/us-japan-mattis-abe-defense.html> (дата звернення: 14.11.2022).

44. Gratius S. The EU and the «special ten». FRIDE Policy Brief. 2011. No. 76. 5 p.
45. Green M. J. U.S. Defense Policy Issues Pertaining to the Asia-Pacific Theatre. Statement before the Senate Armed Services Committee. April 14, 2015. Center for Strategic and International Studies (CSIS). URL: https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Green_04-14-15.pdf
46. Harding B. The Trump administration's Free and Open Indo-Pacific approach. Yusof Ishak Institute, 2019. 88 с.
47. Hitoshi Suzuki. The new politics of trade: EU-Japan. Journal of European Integration. Vol. 39. 2017. Iss. 7. С. 875–889.
48. India-Japan Economic Relations. Materials of Embassy of India in Tokyo, Japan. URL: https://www.indembassy-tokyo.gov.in/india_japan_economic_relations.html (дата звернення: 03.08.2022)
49. Iokibe M., Minohara T. The History of US-Japan Relations: From Perry to the Present. Palgrave Macmillan, 2018. 368 с.
50. Irkutsk Statement by the Prime Minister of Japan and the President of the Russian Federation on the Continuation of Future Negotiations on the Issue of a Peace Treaty : Statement від 25.03.2001 р. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/pm0103/state.html> (дата звернення: 19.11.2022).
51. Japan and Korea Treaty on Basic Relations : Treaty від 22.06.1965 р. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20583/volume-583-I-8471-English.pdf> (дата звернення: 24.11.2022).
52. Japanese Trade and Investment Statistics. URL: <https://www.jetro.go.jp/en/reports/statistics.html> (дата звернення: 03.08.2022)
53. Johnson J. Trump demanded Japan cough up \$8 billion for U.S. troops – or risk pullout, Bolton says. Japan Times. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/06/22/national/us-donald-trump-japan-troops-john-bolton/> (дата звернення: 18.11.2022).

54. Joint Declaration by the Union of Soviet Socialist Republics and Japan : Joint Declaration від 19.10.1956 р. URL: <https://www.documentcloud.org/documents/1341867-int-joint-declaration-by-the-union-of-soviet> (дата звернення: 19.11.2022).
55. Kay S. What Is a Strategic Partnership? Problems of Post-Communism. 2000. Vol. 47. No. 3. С. 15–24
56. Kubo, Fumiaki. Amerika gaikō no shochōryū [Various Currents of American Diplomacy]. Tokyo: Japan Institute of International Affairs. 2007.
57. Levtonova, Y. The Philippines: a problem of radical opposition, Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nye problemy razvitiya, no. 19. 2012. С. 187–201.
58. Maizland L., Cheng N. The U.S.-Japan Security Alliance. Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/backgrounders/us-japan-security-alliance> (дата звернення: 18.11.2022).
59. Mann, James. Rise of the Vulcans. New York: Viking Press. 2004.
60. Midford P. By land and by sea: the potential of EU-Japan security cooperation, Japan Forum, vol. 24, no. 3. 2012. С. 290–316.
61. MOFA of Japan. Japan Takes A More Active Role in the Mindanao Peace Process (Dispatch of Japanese Personnel to the International Monitoring Team, etc.) 2006. URL: <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/philippine/meet0607.html> (дата звернення: 02.06.2022).
62. MOFA of Japan. Japan's Actions towards Construction of Peace in the Western Balkans. 2004. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/balkan/action.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).
63. MOFA of Japan. Japan's Assistance in Afghanistan: Towards Self-Reliance. 2015. URL: <http://www.mofa.go.jp/files/000019264.pdf> (дата звернення: 04.05.2022).
64. MOFA of Japan. Japan's Assistance to Iraq (factsheet). 2009. URL: http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/iraq/issue2003/assistance/assist0610.pdf (дата звернення: 04.05.2022).

65. Morii A. Dialogue without Cooperation? Diplomatic Implications of EU-Japan Summits. *Asia Europe Journal*. 2015. Vol. 13. No. 4. P. 413–424.
66. Mukherjee R.. Japan's Strategic Outreach to India and the prospects of a Japan-India alliance, *International Affairs*, Vol. 94, 2021. No. 4: 835–859.
67. Mulgan A. The Trump Factor in the US-Japan Deal. *East Asia Forum*. 2019. 13.10. — https://www.eastasiaforum.org/?p=209709?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter
2019-10-13 (дата звернення: 16.10.2022).
68. Pajon C., Saint-Mezard I. The Japan-India Economic Partnership. A Politically Driven Process. IFRI Centre for Asian Studies Report. September 2021. 35 р. URL: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/pajon_saintmezard_japan_india_economic_partnership_2018.pdf.
69. Rice, Condoleezza. *No Higher Honor*. New York: Crown Publishers. 2011.
70. Richardson Paul B. Geopolitical Cultures, Pragmatic Patriotism, and Russia's Disputed Islands. *Eurasian Geography and Economics* 59, no. 1, 2020. 7–27.
71. Stop Meddling over Intelligence Pact with Japan — Seoul tells U.S. — http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2019/08/29/2019082900869.html?related_all (дата звернення: 20.10.2022).
72. Strategic Partnership Agreement between the European Union and its Member States, of the One Part, and Japan, of the Other Part. Ministry of Foreign Affairs of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000381942.pdf>. (дата звернення: 03.08.2022)
73. The Activities of the MOD/SDF in Iraq. *Japan Defense Focus*, no. 12, 2009. URL: http://www.mod.go.jp/e/jdf/pdf/jdf_no12.pdf (дата звернення: 04.08.2022).
74. The Anti-Terrorism Special Measures Law : Law від 15.10.2001 р. URL: https://japan.kantei.go.jp/policy/2001/anti-terrorism/1029terohougaiyou_e.html (дата звернення: 23.11.2022).

75. The Constitution of Japan. Prime Minister of Japan and His Cabinet. URL: http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
76. The EU – Japan Economic Partnership Agreement. Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union PE 603.880 – September 2018. URL: http://bruegel.org/wp-content/uploads/2018/10/EXPO_STU2018603880_EN.pdf. (дата звернення: 03.08.2022)
77. The Foreign Exchange Management (Non-Debt Instruments) Rules, 2019 : Act від 05.12.2019 р. URL: [https://thc.nic.in/Central%20Governmental%20Rules/Foreign%20Exchange%20Management%20\(Non-debt%20Instruments\)%20Rules,%202019.pdf](https://thc.nic.in/Central%20Governmental%20Rules/Foreign%20Exchange%20Management%20(Non-debt%20Instruments)%20Rules,%202019.pdf) (дата звернення: 24.11.2022).
78. Tokyo Declaration on Japan-Russia Relations : Declaration від 13.10.1993 р. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/declaration.html> (дата звернення: 19.11.2022).
79. Treaty of Mutual Cooperation and Security between the United States of America and Japan : Treaty від 19.12.1960 р. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/1.html> (дата звернення: 19.11.2022).
80. Tyszkiewicz R. Towards new political and economic agreements with Japan: bringing new dynamism into the strategic partnership between EU and Japan. Policy Paper of Polish Institute of International Affairs. 2013. No. 9 (57). 7 p. URL: https://www.pism.pl/files/?id_plik=13357. (дата звернення: 03.08.2022)
81. U.S. - Japan Alliance Remains Cornerstone. Voice of America. URL: <https://editorials.voa.gov/a/us-japan-alliance-remains-cornerstone/1590413.html> (дата звернення: 18.11.2022).
82. US Giving for Japan Disaster Reaches \$730 Million. Civil Society Monitor, JCIE Special Report (March 2014). URL: <http://www.jcie.org/311recovery/usgiving4.html>.

83. White Paper: Defence of Japan. Ministry of Defence of Japan, 2022. 506 p. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2022/DOJ2022_EN_Full_02.pdf (дата звернення: 08.09.2022).
84. Woodward, Bob. Bush at War. New York: Simon and Schuster. 2002.
85. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. Київ: НППМБ, 2001. 295 с.
86. Глобальные вызовы – японский ответ. Рук. проекта Молодякова Э.В. М.: Центр изучения современной Японии. 2008. 308 с.
87. Добринская О. А. О некоторых аспектах эволюции внешней политики Японии. Японские исследования. 2018. № 2.
88. Карпчук Н.П. Глобальні проблеми кібербезпеки: співпраця Європейського союзу та Японії. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Принциповий прагматизм» ЄС – наслідки для східної та південно-східної Європи: політичні, економічні, правові та комунікаційні аспекти» 21-22 травня 2021 року, м. Київ. С.89-91.
89. Носов М. «ЕС-Япония», в Ал. А. Громько и М.Г. Носов (ред.), Европейский союз в поиске глобальной роли: политика, экономика, безопасность, Весь мир, Москва, Россия, 2015. С. 288–305.
90. Носов М. Европа и Азия: экономика, политика, безопасность, Институт Европы РАН, Москва, Россия. 2010.
91. Офіційний сайт ЮНКТАД. URL: http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx__ (дата звернення: 03.08.2022)
92. Патійчук В. Регіональні аспекти сучасних міжнародно-безпекових проблем. Політична географія. №10. 2018. С.119-133.
93. Пилипенко О. Є. Сучасні проблеми міжнародної безпеки. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. № 123 (част. I). С. 16–23

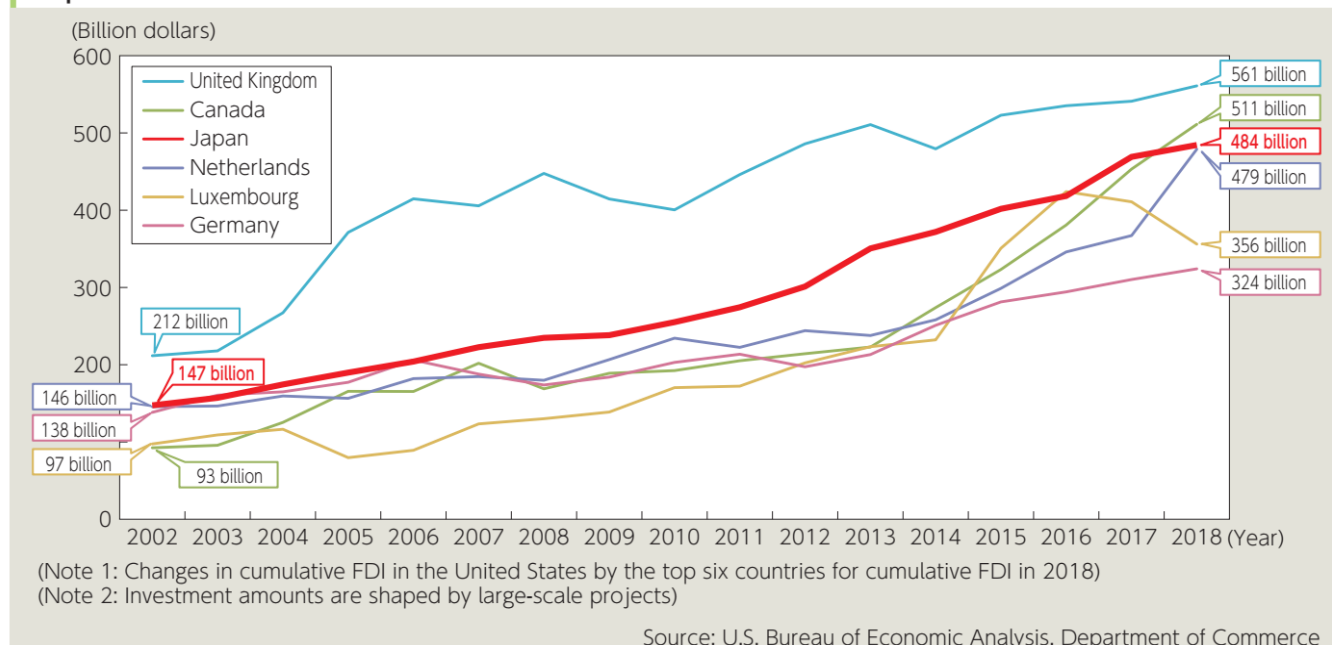
94. Підручна Є. Основні економічні партнери сучасної Японії. Актуальні проблеми міжнародних відносин: матеріали студентської наук. конференції, м. Київ, 20 травня 2021 р. Київ. 2021. С.60-63.
95. Премьер Японии готов укреплять японо-американский союз при Байдене. Интерфакс. URL: <https://www.interfax.ru/world/736160>
96. Пронь С.В. Япония – США – Россия: співробітництво в Азіатсько–Тихоокеанському регіоні. 1951–2007. С.В. Пронь.– Миколаїв: Вид–во МДГУ ім. П. Могили, 2008. 296 с.
97. Сезон корветів. Режим доступу URL: <https://tyzhden.ua/World/248035>
98. Сидоров А.А. Американо-корейское Соглашение о свободной торговле: предпосылки, проблемы, перспективы. Вестник Московского университета. 2011. № 1. С. 49-75.
99. Совместные военно-морские учения США, Японии и Индии. Newsland. URL: <http://newsland.com/news/detail/id/1416057>
100. Статистичні дані Світового банку. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2017&start=2016&year_high_desc=true (дата звернення: 03.08.2022)
101. Стрельцов, Д.В. Некоторые приоритеты внешнеполитического курса второго кабинета С. Абэ. М: Восточная литература. 2014.
102. Япония в поисках новой глобальной роли. М.: Восточная литература, 2014. 303 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Графік: Обсяг прямих японських інвестицій в економіку США.

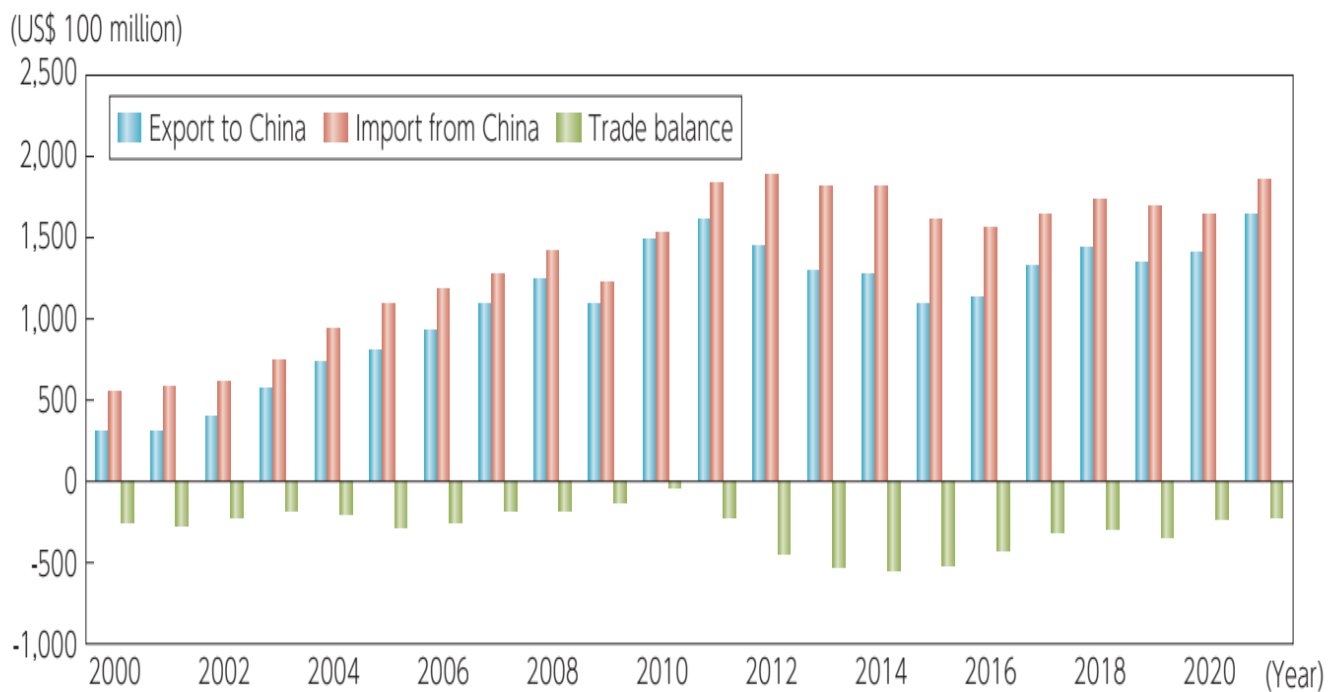
Japan ranks third in the world for cumulative FDI in the United States

Джерело: [31]

Діаграма: Обсяг торгівлі Японії та КНР

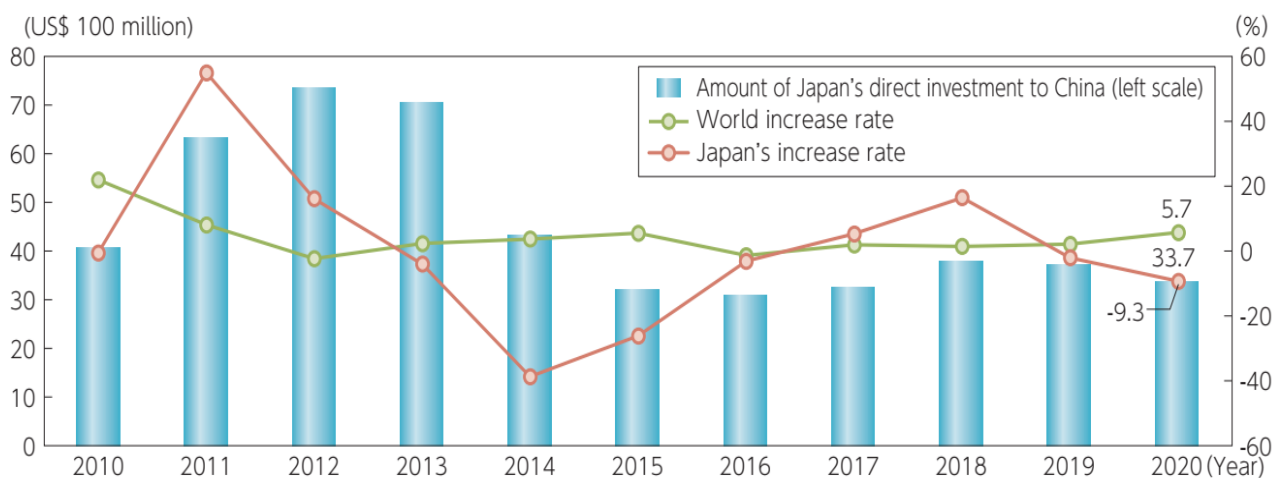
Japan's Value of Trade with China

Джерело: [32]

Діаграма: Обсяг японських прямих інвестицій в КНР

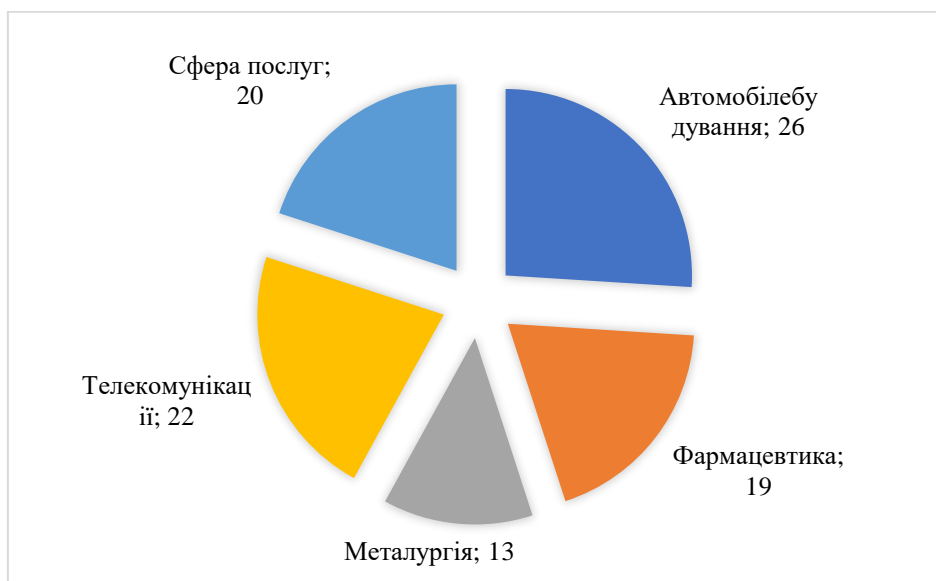
Japan's direct investment to China

Джерело: [32]

Додаток 4

Структура японських інвестицій в Індії, %

Джерело: [100]

Додаток 5

Активність європейсько-японської військово-морської співпраці

	Співробітництво для роззброєння піратських човнів та кораблів	Зустрічі на рівні командування ескадр для обміну інформацією	Спільні навчання та маневри ВПС та ВМС	Співпраця для надання допомоги кораблям в морі
2009	2	1	-	1
2010	3	2	-	-
2011	-	1	-	-
2012	-	2	-	3
2013	-	-	-	-
2014	2	5	1	3
2015	-	6	1	-
2016	-	4	5	2
2017	-	1	1	-
2018	-	4	3	-

Джерело: <http://eunavfor.eu>.

Джерело: [39]